

Miks inimesed ikkagi lilli nopivad, neid rängalt vigastades või isegi tappes? Kahtlustan, et see on jäänuk kunagisest kosimiskombest. Et poolehoidu võita, nottis mees mingi söödava lojuse ja loovutas selle naisele. Kuivõrd tänapäeval surnud loomi enam pakkuda ei sobi, olgu siis vähemalt lilledki. Olen täheldanud, et ehtsate õite asemel kõlbavad mõnikord ka pildid.



KESK



ÕITSOVAID

LILLA

Henn Timm

KESK ÕITSVAID LILLA

HENN TIMM

KESK ÕITSVAID LILLA

2020

KESK ÕITSVAID LILLA

© Tekst ja fotod: Henn Timm, 2020

Kaane kujundanud Henn Timm

Esikaanel: hariliku punandi (*Fumaria officinalis*) õis

Tagakaane foto: Malle Timm

Kõik õigused kaitstud.

Nõustanud Tõnu Ploompuu

Küljendanud Aksel Soosaar

ISBN 978-9916-4-0306-8

Sisukord

Vabanduseks.....	7
Pinutamine	8
Taimepinutaja argielust	10
Kas loodusfoto või mitte?	12
Modellide valik.....	13
Käpalised.....	17
Huulõielised.....	21
Mailaselised ja muud „vaese mehe orhideed“	29
„Oaõied“ aia tagant.....	35
Korvõielised	41
Kõrred, tarnad ja nendesarnased	47
Marjad, nende sugulased ja tuttavad	53
Kevadised tujutõstjad	61
Suuri ja pisikesi, siledaid ja karvaseid	67
Umbrohtude top 10	73
Puud	81
<i>Okaspuud</i>	81
<i>Lehtpuud</i>	84
Veel natuke mõtteid inimestest, lilledest ja raamatutest.....	97
Lõpuks	98
Aitäh!	98



Palu-karukell (*Pulsatilla patens*)

Vabanduseks

Iga inimese elus peab selliseid kenasid piltisid olema, muidu pole elu muudkut üks paljas pildiraam.

Jüri Tuulik, „Meretagune asi“

Lillepildistajaid on juba ammu kordades rohkem kui neid, kes pilte vaadata viitsivad. No miks siis välja käia veel ühte lillealbumit? Eriti kui tegija pole ei kutseline piltnik ega fanaatiline amatöör. Pealegi koosneb seekordne modellide valik päris harilikest objektidest ühes vaikes Eesti nurgakeses. Siiski: need pildid on sepitsetud harva kasutatava makrotehnika abil, mis võimaldab näha suuremalt ja teravamalt kui harilikult. Et see tegevus mulle endale rohkelt rõõmu valmistas, siis ehk kandub muist heast tujust ka vaatajate-lugejateni. Pealkirja valisin sama, mis ühel rahvalikul laulul. Selle esimese sõna sarnasus ühe kohaliku partei nimega aga on juhuslik ega väljenda autori poliitilisi huve.

Mu tavaline tegevuspiirkond asub Lõuna-Eestis, suure männimetsa ja Võrtsjärve vahel. Rohumaid esindavad siinkandis peamiselt teeservad, viimasel ajal aga eriti raiesmikud. Paar kilomeetrit eemal paikneb puisraba koos õõtsikulise Mustjärvega. Peale selle on meil alati olnud aed või mitu. Tõsi, varasest noorpõlvest meenub pigem peenarde rohimine kui taimede imetlemine. Hiljem sattusin oma kogenumate pereliikmete eeskujul ülikooli eluteadust õppima. Tollal oli looduslike taimede tundmaõppimiseks ette nähtud kaks paarinädalast välitööd*. Ju jäi sellestki üht-teist meelde, aga vähemalt sama oluline oli omavanuste taimehullude seltsis viibimine.

Kodust tööle on verstajagu maad. Iga päev võin valida, kas liikuda piki metsarada [1], asfaltteed [2], elektriliinalust [3] või järveranda [4]. Kolm esimest on ka jalgratta või isegi autoga, viimane ainult jalgsi läbitav. Teeäärtes tärkav kribu-krabu tekitab sageli kiusatust seda lähemalt uudistada. Nõrga iseloomu tõttu ei lepi



1. Igapäevane tee kodust tööle, läbi segametsaks muutuva männiku



2. Asfalttee kodust tööle. Ühel pool sama männik, teisel pool üheksa-aastane raiesmik

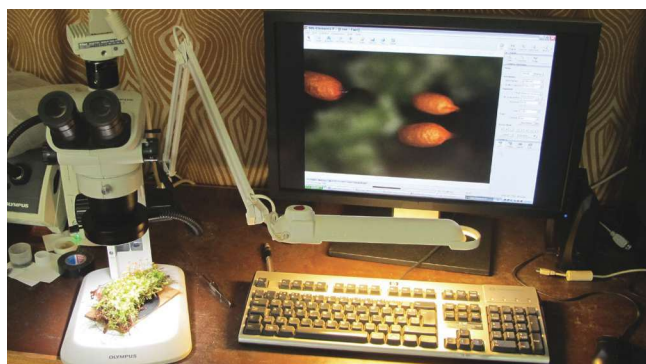


3. Elektriliini all on võsatõrje tõttu alati rohumaa



4. Võrtsjärve idarand

ma põnevate asjade vahetamisega, vaid himustan neid mõnikord ka käppida või vähemalt jäädvustada. Kui esimesed kaks tegevust ei nõua erilist vilumust, siis asjaliku foto saamine võib kujuneda tüki keerulisemaks. Tipptasemel pildistamiseks olen aga lootusetult mugav. Ei viitsi kedagi ega midagi tundide või nädalate viisi va-



5. Töölaud. Kaadri valimine samblatutist



6. Näide teravuse jaotumisest pildil: üksikkaader pajuurvast. a – ähmane taust (liiga kaugel, et võiks olla terav), b – ähmane esiplaan (liiga lähedal), c – terav keskplaan

ritseda, rääkimata paarikümnekilose varustusekoorma pidevast kaasavedamisest.

Päristöö käigus määrän laboris mõnikord pisikeste veeloomade liike. Selleks kasutan üsna harilikku stereomikroskoopi, mis suurendab mõni kuni mõnikümme korda. Tavalised fotoaparaadid temaga rahuldaval moel ei ühildu. Mõne aasta eest sain siiski sellise kaamera**, mis käib keermega otse mikroskoobi „kolmanda augu“ külge. Otsitavaid kujutisi oli sestpeale võimalik

edastusprogrammi***, vaheploki ja juhtmete kaudu sünkroonselt monitorile tekitada [5]

Teravusulatus aga jäi endiselt lühikeseks. Mida see tähendab? Pildi teravus ehk detailrikkus on maksimaalne mingil kindlal kaugustasandil kaamera sensorist, ehkki sellest paikneb teravaid alasid nii lähemal kui ka kaugemal [6]. Teravusulatus on vahemaa lähima ja kaugeima, pildistaja meelest veel talutavalt terava tasandi vahel. Eriti lühike on ta lähivõtete puhul, mistõttu just need kalduvadki suuremas osas ähmased olema. Silmaga vaadates häirib see vähem, sest silm kohaneb kiiresti pildi „sügavuse“ erinevustega.

** Ei tea täpselt, kuipalju selleks tänapäeval aega pühendatakse, aga küllap mitte üle nädala kogu ülikooli-studiumi kohta. Halvemal juhul peavad osavõtjad iga tööpäeva lõpuks kesklinna tagasi pääsema, muidu võib juhendajal töökaitseinspektoriga sekeldusi tulla*

*** Nikon Digital Sight D5-Fi1. Sama mudelit kasutan ikka edasi. Uuem versioon (DS-Ri2), mis võimaldanuks suurema resolutsiooniga pilte, paraku ei sobinud mu mikroskoobi „liiga“ väikese suurendusega, jättes kaadrid servadest laialt tumedaks*

**** Vabavara NIS-Elements F. Leidub ka keerukamaid, aga see-eest tasulisi versioone*

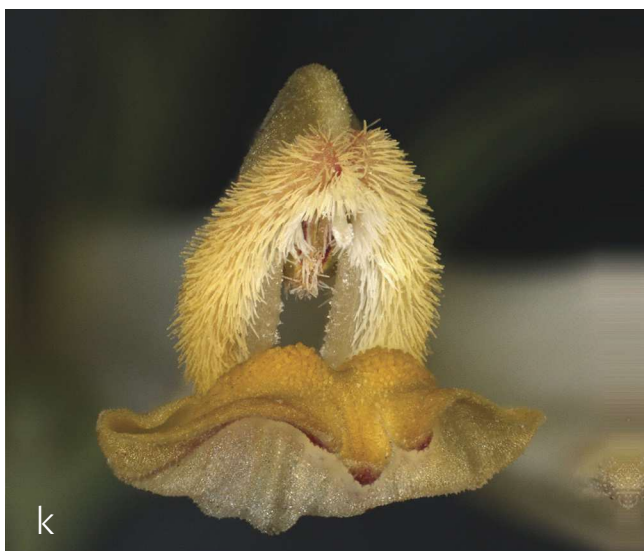
Pinutamine

Kaamerafirma soovitas teravuse kohendamiseks kasutada ähmavastast tarkvara („focus stacking“). Hiljem märkasin selle kohta mõnusat eestikeelset sõna „pinutamine“. Niisiis pinupildid – nagu puuhalud riidas ehk pinus. See tähendab, et samast asjast tehakse ühe kaadri asemel mitu, igaüks natuke erinevas teravustasandis. Eesmärk on saada üks kokkuvõtlik pilt, mis sisaldaks üksikkaadrite parimad osad. Soovi korral võib jupphaaval teravustada nii kogu objekti „ühest otsast teiseni“ kui ka tausta. Aga võib esile tuua ka ainult huvitavamad alad. Kui naljapärast pakkuda programmile üldse ilma teravate aladeta toorikuid, siis teeb ta samuti kokkuvõtte, kuid tulemus jääb paraku sama ähmaseks või hullemaks kui algmaterjal. Programmid suudavad kombineerida isegi täiesti erinevaid objekte (ükskõik, kas teravaid või ähmaseid). See, mis siis välja tuleb, aga kuulub juba abstraktse kunsti või delirioossete nägemuste kilda.

Kõige vägevam kättesaadav pinuprogramm maksis üle kahekümne tuhande dollari. Õnneks sigines turule kiiresti nii oluliselt odavamaid kui ka päris tasuta variante. Üks vabavara (CombineZP) tegi mul võrdluskatsetes isegi paremat tööd kui kõvasti kiidetavad tasulised (Helicon Focus, Zerene Stacker). Kui selgus, et ta sobib peale töötegemise ka lilleõitega mängimiseks, sattusin säärasest võimalusest tükiks ajaks tõsisesse sõltuvusse.

Läbi mikroskoobi pildistada on mugav sedasi, et silmad jälgivad monitori, üks käsi keerab jõnkshaaval kruvi ja teine teeb hiirega klõpse. Kui mitu kaadrit igast asjast just teha, sõltub objekti keerukusest ja planeeritavast tulemusest. Vajadusel võib panna pildistama mootori, mis suudab vorpida sadu kaadreid üliväikeste vahedega. Eks too tulemus ole siis sedavõrd väarikam. Tuleb jälgida, et teravad alad omavahel paarikaupa veidi kattuksid, muidu paistavad lüngad lõpptulemuses ähmaste ribadena välja. Kui soovitud teravusvahemik saab kaadreiseriiga kaetud, läkitatakse too programmile terviku kokkupanemiseks.

Ja oh imet: võib juhtuda, et enamik ähmaseid piirkondi ongi kadunud ja teravad alles jäetud! Näiteks selle härgheinaõie pinupilt siin koosneb kümnest käsitsi valitud lähtekaadrist [7]. Kaadrid nihkuvad omavahel veidi ka horisontaalselt. Seepärast tekib lõpptulemuse servadesse hägune rant, mida aga on hiljem kerge ära lõigata.



7. Pinupildi tegemine palu-härgheina (Melampyrum pratense) õiest. Pildistamise järjekord oli „alt üles“. Viimase pildi (k) kombineeris programm eelmise kümne pildi teravatest osadest



Taimepinutaja argielust

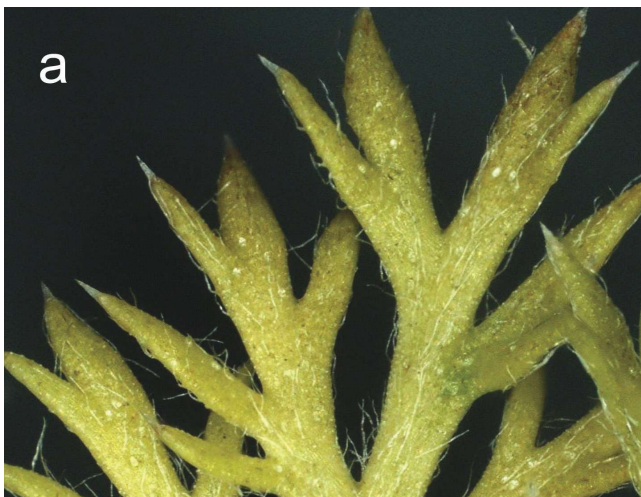
Ta võtab rehe alt suure koti ja käib sellega mitu korda aida ja koplis oleva küüni vahet, missuguste käikude tagajärjel aida esikusse tekib kõrge kuhi heinaepri ja muud prahti. Siis toob ta metsast veel ühe koti männikasve, niidab aia äärest natuke nõgeseid ja segab kõik need vahendid aida esikus segamini.

Oskar Luts, „Suvi“

Et mu varustus polnud metsakõlblik, siis jäi üle modellid tuppä tuua. Enamasti tähendas see taimedelt sobivate juppide rebimist ja kaasavõtmist. Ühtlasi tuli leiutada, kuidas neid talutavas olekus kohale toimetada. Näiteks männikabide vedu kilekotis või näpu vahel ei põhjusta neile märgatavaid kahjustusi. Kuid haprad õied või lennukarvadega seemned kipuvad kergesti katki või kaot-

staar ei pruugi seda suurenduse all enam olla. Kui miski on närbunud või kärbatanud, siis ilmub kindlasti just see koht võidukalt nähtavale. Pealegi, mõnikord võib modellist isegi huvitavamaid pilte saada poolkogemata kaasa tulnud kraamist. Seepärast ei peaks piirduma ainult kõige ilusama õie noppimisega, vaid tuleks napsata väike võsu või ka mitu. Muidugi juhul, kui taim pole kaitse all ega haruldane. Puhkemata õisi või pungi saab vaasis soovitava seisundini ajatada.

Kuivõrd eesmärgiks on jäädvustada just teravaid alasid, siis peab pinupildi objekt pildistamise ajal täiesti paigal püsima. Et aga programm vormistab iga kaadrit mitu sekundit, siis on kõige tavalisem untsumineku põhjus pildi liikumine. Seda väljendab objekti servadesse ilmunud halo [8]. Nässus kaadreid ei tohi koos teistega pinutada, sest üksainus praakpilt rikub tõenäoliselt kogu



8. Pilt raudrohu (*Achillea millefolium*) koltuvast lehest liigutamata (a) ja liigutatud kujul (b). Efektsema tulemuse nimel raputasin modelli alust seekord meelega ja mõnuga

si minema. Palja silma järgi ei pruugi kogutud materjal enne ja pärast transporti üldse erineda. Et aga suurendamisel paistavad kõik kriimud või muhud nagunii palju paremini välja, pole mõtet riskida nende lisamisega. Mida vähem kokkupuuteid millegi tahke, vihma või kõva tuulega, seda vähem nõrdimust hiljem. Märjad modellid tuleb enne pildistamist kuivatada, sest elektrivalgus peegeldub halastamatult kõigilt tilkadelt. Teod, putukad ja ämblikud tuleks peletada juba kogumispaias tagasi laia maailma. Paraku jääb mõni pisike peitupugenud olevus enamasti ikkagi märkamata. Ka esmapilgul säravaim

seeria. Asi võib niigi ebaõnnestuda ka mõnel muul põhjusel: näiteks niruvõitu modell, lolli valitud vaatenurk või valgustus. Paraku selgub see sageli alles pärast protseduure. Igatahes ei maksa pildistamise ajal tõmmelda, kõhida, aevastada ega käsi väristada. Võib ka hinge kinni hoida. Kui mõni kolleeg soovib samal ajal läheduses ringi trampida, akent avada või laual trummeldada, tuleb ta varakult korrale kutsuda.

Elusad loomad enamasti nihelevad ning korralike pinupiltide saamine pole neist seepärast tavaliselt võimalik. Elusate taimede, seente jms jäädvustamine

on reeglina lihtsam. Kuigi, ka taimed polnud üldse nii liikumatud, kui kujutlesin. Näiteks kõrreliste tolmukad võivad igasuguse hoiatuseta plinndi! uude asendisse vupsata, nii et pildistajal suu lahti jääb. Nõgeste isasõied küpsevad vaatleja silmade ees paari sekundi jooksul, nii et ongi võimalik näha kas õienuppe või juba lõhkisi tolmukaid. Üks kehvemaid kandidaate pinuladumiseks on põdrakanepi õis. Ta ei mahu niigi hästi pildile, aga hakkab kohe pärast noppimist ka longu vajuma. Sujuvaid üleminekuid ühelt kaadrilt teisele asendavad sel juhul ennustamatud „hüpped“, mida programm ei suuda enam teravaks tervikuks ühendada [9].



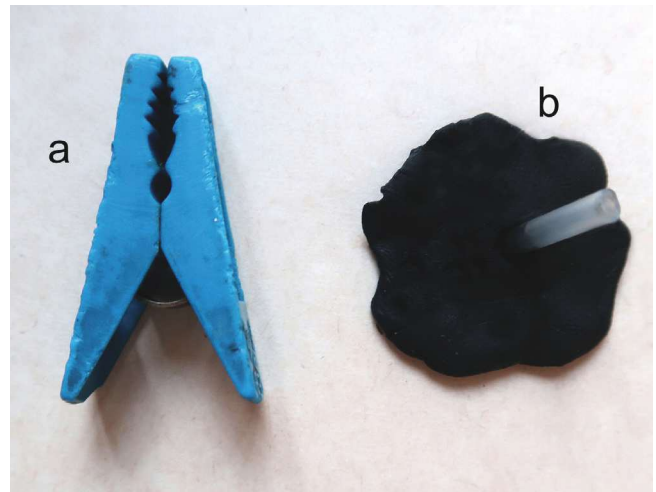
9. Põdrakanepi (*Epilobium angustifolium*) õis ei püsi pildistamise ajal enamasti paigal

Omaette arvuka kategooria moodustavad tegelased, kelle õied kõlguvad peene lõdva varre otsas või on tava seisundis alaspidi (näiteks maikelluke). Sellise „seeliku“ alla piilumiseks tuleb modelli fikseerimiseks kasutada ekstratugesid [10]. Näpitsa vahele saab objekte paigutada mitmekesiste nurkade all. Väga nõrga õieraoga objektide paigaldamiseks sobib näiteks pastakatuubist lõigatud jupp. Et see vajaliku nurga all püsti püsiks, võib ta pista otsapidi plastiliini. Iseasi, kuidas nii talitada, et abivahendid hiljem pildil välja ei paistaks.

Suurendatavaid objekte saab valgustada mitut moodi, näiteks rõngasvalgustiga (nii nagu pildil 5) või hanekaelaga. Parimaks tagaplaaniks osutusid taime enda osad ja/või tume taust. Valge värv sobib pigem varjudega mängimiseks. Pinutamine võimaldab teravalt

jäädvustada ka ebatasaseid pindu, näiteks puulehti. Selle asemel, et lehte siledaks pressida, saab sealt kotti vabalt välja valida. Eriti kannatlik operaator suudab asjaliku otsevaates pildi sepitseda isegi teravast okkast.

Ükskõik kui ahvatlev mõni värske pinupilt esialgu tundub, ilma järeltötluseta ta avalikustamiseks ei kõlba. Servade lõikamisest oli juba juttu. Aga uskumatu, kui räabakad on tegelikult õied, kui neid vähegi suurendada. Ikka leidub kuskil mõni lampi peegeldanud veetilk, ju-pike abivahendist, mardika hambajalg, seenekahjustus, kuskilt praost väljavupsanud pisiputukas või lihtsalt sodi. Nagu öeldud, enamasti ei õnnestu kõiki peitupugenud



10. Käepäraseid abivahendeid modellide õiges asendis hoidmiseks. a – pesulõks, b – jupp pastakatuubi mustas plastiliinis

tegelasi enne pildistamist kõrvaldada. Mida paksem ja keerulisem õisik või lehepusa, seda rohkem ja aktiivsemat rahvast võib sealt oodata. Samas, üksildane ämblikuniit, mida muidu ei näekski, võib mõjuda ootamatult lüüriliselt ja pilti hoopis kaunistada. Ehkki valgustust ja värvilahendust saab enne säritamist kohandada, tahavad needki sageli järeleaitamist. Seepärast on kasulik vähemalt elementaarne vilumus ka fotošoppamises*.

**Adobe Photoshop on pilditöötustarkvara, tänapäeval reklaami- ja trükitööstuse pilditöötuse standard*

Kas loodusfoto või mitte?

Eesmärk määrab kaliibri.

Andres Raid

Tuppatoodud õisi-lehti ei saa enam tagasi kasvama panna. Seepärast ei kvalifitseeru ka neist tehtud pildid loodusfotodeks. Tõelise looduspiltniku lähedust ei tohi objekt isegi kahtlustada, rääkimata hirmutamisest, puudutamisest või tükeldamisest. Lubatud on salaja piilumine, näiteks statiivi taga küürutades, kükitades või lamades. Veel vingem on panna tööle isepildistaja ja ise minema hiilida. Nõustun, et selline suhtumine on kiiduväärne, aga ka omajagu ühekülgne. Kõigepealt, inimene pole ju ainuke eluslooduse osa, kes teiste liikide arvukust ning käitumist omatahtsi suunab. Kõik, keda või mida me näeme, on nagunii kellegi poolt mõjutatud. Pealegi välistab absoluutse puutumatus nõue suure osa võimalikest modellidest. Näiteks läbipaistmatute elupaikade (muld, puukoore-alune, sogane vesi, paraasiidi peremees) elanikke pole võimalik „kodust“ välja tirimata nähagi. Pisielustik, keda peegelkaameraga piisavalt suurendada ei saa, jääb samuti kõrvale. Olen fotojuhenditest imetlenud, milline piiramisrõngas statiive, valgusteid, varjakeid jms tuleb kõrrel konutava putuka ümber paigaldada, et temast tipptasemel looduspilti tuletada. Küll aga kahtlustan oma rikutud mõtlemisega, et säärase „mittevahelasegamise“ käigus tallatakse möödaminnes laiaks kümneid loomi ja taimi, kes asjasse ei puutunudki.

Kui nüüd õite pinutamise juurde tagasi tulla, siis võimaldab modellide asendi manipuleerimine ligi pääseda vaatenurkadele ja -sügavustele, mis jäaksid „looduslikes“ oludes raskesti jälgitavateks või kättesaamatuteks. Toas (või studios, kui soovite) ei sega pimedus, tuul, vihm, külm, vereimejad ega möödakäijad. Pildistaja võib rahumeeli kõõluda samal toolil, kus ta kirjutab ka abitaotlusi, aruandeid, küsitlusvastuseid ja muid ühiskonda kuuluvaid tõendavaid hädavajalikke atribuute. Iseasi, et pärast pildistamist pole kasutatud materjaliga tavaliselt enam muud teha, kui minema visata.

Ahaa, lugupeetud mittelooduspiltnik, aga kas nii ikka kõlbab?

Igiammu, kui pered oma pudulojustele veel vikatitega heina varusid, oleks säärast küsijat ilmselt topakaks peetud. Tänapäeval „kompenseerib“ vikatinähvakaid

muruplatside mehhaniseeritud kõndistamine miljonitel hektaritel. Küll aga pole sellel tööol tulemust, vaid ainult tagajärg, sest erinevalt heinasaagist keegi murupuru ei vaja. Pealekauba paisatakse taevasse heldelt heitgaase.

Ka puis- ja rannaniitude puhastamist põõsastest ja kõrgest rohust peetakse vajalikuks tegevuseks.

Või siis olge head ja minge poodi, kus müüakse lõikelilli. Need pole inimeste eluks hädavajalikud, nii nagu näiteks põlluviljad, ravimtaimed või palgimetsad. Aga säärast massiohverdamist õhutatakse takka kui viisakat kommet. Iseasi, et siit tõuseb korralik tulu tootjale, vahekasu poele ning maksud riigile. Kuid kindlasti olete märganud sedagi, et paljud värsked lilleomanikud (rokkstaarid, näitlejad, iluuisutajad, koolilõpetajad) sokutavad oma rasket raha maksnud saagi esimesel võimalusel annetajatele tagasi, mõnikord isegi suure kaarega. Paari päeva pärast satub too komplekt nii või teisiti biolagunevate jäätmete sekka. Sama juhtub lugematute mahamüümata isenditega.

Isegi kujutava kunsti üks klassikaline haru kannab nime „surnud loodus“ (natüürmort). Peale surnud kalade, õunte, tühjade pudelite, kausside jms kuuluvad sellesse kategooriasse ka vaasililled. Seni pole ma juhtunud märkama, et nonde maalijaid või joonistajaid loodusvaenulikkuse pärast haugutatakse. Muidugi, see õiehulk, mis tänapäeval teeservadest vaasidesse nopitakse, on poekraamist nagunii kordades väiksem. Poes lihtsalt käiakse palju rohkem kui maal vanaema juures.

Kui nüüd veel vinti peale keerata, siis peaksid üldse kõik õiepildistajad, -maalijad ja -joonistajad piinlikkust tundma, kuivõrd nad jäädvustavad otseselt sigimisega seotud delikaatseid kehaosi. Ei taha mõeldagi, kuidas mind nimetatakse, kui pakuksin välja kollektiooni näiteks kiisude-kutsude pepudest ja... noh, nendest. Rääkimata inimeste omadest.

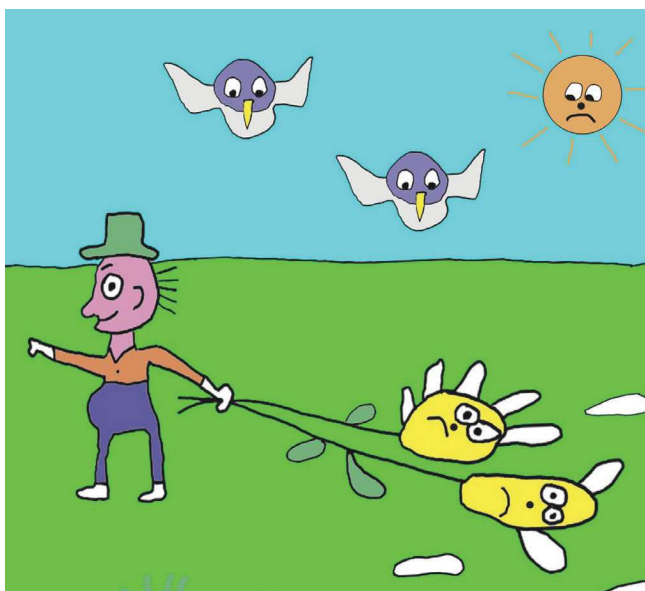
Nentisin, et minu poolt aasta jooksul „raisatud“ materjalikogus ei küüni isegi keskmise buketi mõõtudeni. Ühtlasi järeldasin kergendatult, et mul pole vaja looduse lagastamise pärast ülearu häbeneda [11].

Et ma aga tööpoolest loodusfotosid ei produtseeri, sain lõpliku kinnituse ühest Urmas Tartese arutelust loodusfoto olemuse kohta*. Selgus, et „lavastatud looduspildist kaob esimesena hing. Kui hakkame segama autentseid looduspilte manipuleeritud ja lavastatud

piltidega, kaotab kogu loodusfotograafia oma võlu, usaldusväarsuse ja lõpuks ka tarbijad”.

Vaatasin oma piltidelt kohe järele ja tõepoolest, hinge ei paistnud kuski! Muidugi, kui ma polnud teda töötuse käigus kogemata maha tõmmanud. Tegelikult ma ju üldse ei tea, kuidas hing päriselt välja näeb. Segiajamise võis õnneks välistada, sest kõik pildid olid ausalt manipuleeritud. Tarbijate (vist need, kellele pilte maha ärida) number oli nagunii null. Usaldusväarsuse kohta ei osanud suurt arvata, kuid ju siis polnud sedagi. Aga võlu oli millegipärast täiesti alles!

Edasi lugesin, et „heades looduspiltides leidub veel üks faktor, mida üle maailma nimetatakse „vau (wow)“ faktoriks. See tuleb välja vaid siis, kui näidata oma pilte suurele auditooriumile. Ühel hetkel käib ekraanile ilmunud pildi ajal saalist läbi eriline äratundmiskohin - „vau“. See ongi see koht, kus kunst ja loodus ja pilti peidetud sõnum omavahel kokku saavad. Kuidas „vau“ faktorit pildile püüda, on raske õpetada, kuid kindel võib olla vaid ühes: „vau“ faktor tekib vaid autentsetele looduspiltidele”. Seegi salapärase elukas on mul siiani (ja küllap täie õigusega) nägemata. Ehkki lähematele kolleegidele mu pildid meeldisid, ei tuvastanud keegi iialgi ainsatki „vau“. Iselugu, et seda võis osalt põhjustada ka auditooriumi väiksus. Ma muidugi jälle ei tea, kui suur ta peaks olema.



11. Anonüümse kolleegi pahatahtlik kritseldus pildistamismaterjali kogumisest. Mina seda küll nii ei tee!

Kõik see välistas nende piltide osalemise loodusfoto-konkurssidel. Oli ilmne, et niigi kurnatud žürii läkitaks sedavõrd kahtlase kraami juba eelvoorus otseteed rämpsu hulka. Pealegi, minu nüüdseks vana kaamerakene teeb küll .tiff”e, aga mitte .raw’ e**. Tõsimeelsed piltnikud loevad sedasorti tehnikat ammuilma küündimatuks.

* <https://www.looduspilt.ee/?page=artikkel&aid=95>

** tiff (lühend ingliskeelsetest sõnadest Tagged Image File Format) on Vikipeedia andmetel rasterkujutiste tihendamata või kadudeta tihendamise failivorming. raw (toores) aga on vorming, mis sisaldab fotoaparaadi sensorilt saadud informatsiooni minimaalselt töödeldud kujul(nn digitaalne negatiiv), kuid sealjuures salvestab kaamera kogu informatsiooni, mida selle sensor on võimeline vastu võtma

Modellide valik

Mis lill see on, mida sa maast ülessegi ei leia. Pujeng on suur tüse lill, on alati nähtaval. Aga mis sa maikellukesega teed, see kaob heina sisse ära, aja teist haisu järgi taga nagu hurdakoer. Ja tokkroos on ka pikk ja suur, ilus aknast vaadata.

Viivi Luik, „Kõik lood Leopoldist“

Kasutatav varustus võimaldab vaadelda pisikesi asju oluliselt suuremalt kui palja silmaga ja palju teravamalt kui ainult ühe kaadri tasemel. Seepärast pakkus mõnigi kahvatu umbrohi sama vägevaid elamusi kui värvilised lilled. Vahel piiras valikut hoopis „liigne“ suurus. Näiteks roosi- või pojengiõisi pole tõesti mõtet tervikuna mikrokoobi alla toppida. Teine asi on pisikeste detailide, näiteks astlatega. Ka puude küljes või nende all maas võib leida kentsakaid pisijubinaid. Ootamatult eksootilisteks osutusid värvi muutnud lehed ja karvased varred. Kuid millegipärast muutusid palja silma järgi väga erinevad ja toredad samblad suurendamisel väga sarnasteks. Seentel ja samblikel aga pole taimedega võrreldes kuigi palju selliseid struktuure, mis lähemal vaatlusel paremini nähtavale ilmuksid. Aga olgu, küllap pole mul nendega jäändamiseks veel piisavalt kogemusi. Omaette laiad teemad on veel pungad, seemned ja koored, millest praegusesse valikusse jõudis vähe.

Kunagi ammu seletas auväärt filmimees Rein Maran umbes nii, et see, mida operaator näeb palja silmaga, see, mis paistab läbi pildiotsija, see, mis jääb filmile ning see, mis lõpuks seinale ilmub, on kõik üsna erinevad asjad ja üksteisega lõdvalt seotud. Sellises pingereas on vaimustus alati suurim alguses. Uhkustada sünnib alles siis, kui midagi sellest on säilinud ka kõige viimases staadiumis. Seepärast püüan siin samuti esitleda eeskätt säärast materjali, mis mind ennast muhelema või kulmu kergitama pani. Küll tuli arvestada, et monitoril paistab sama pilt kirkam kui paberil. Niisiis pidin enne trükkandmist hoolega rehkendama, kuipalju värve, kontrasti ja teravust juurde lisada. Liiga palju häirib, aga üldse mitte häirib isegi rohkem. Nii mõnigi kõvasti kiidetud fotoraamat on seetõttu plassivõitu.

Ainult makropiltide järgi võib modellide äratundmine ka keeruline olla. Sestap lisan juurde tavalisi vaateid lilledest või nende kasvukohtadest (kuivõrd mul neid leidis). Mõni neist sattus olema tehtud ka koduümbrusest kaugemal. Modellid järjestasin omatahtsi, kehtivat nomenklatuuri suuremat järgimata.



LILLED



Sörmkäpp (Dactylorhiza sp.)

Käpalised

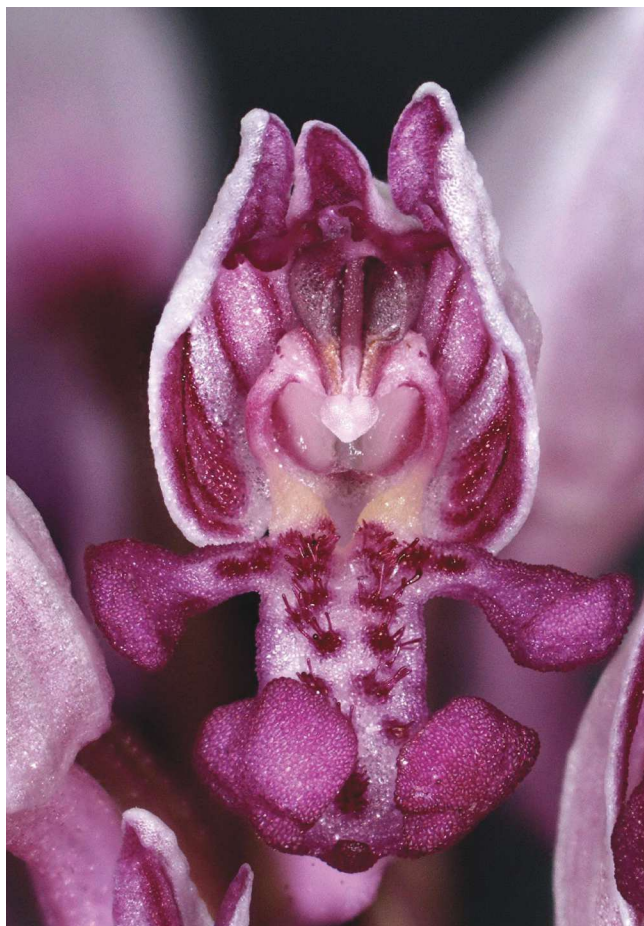
Toombud olid öided maha lasnd, kääkaatsad ja tinuneitsid öitsemisevaevas närtsind ja viimsid piibu-lehe öidid oli nähja veel koplikaskede all. Einamatel aesid nuppusi lahti ätsed, jeesu- ja juudakäpad.

Pent Puulaane, „Ranna Ingel“

Alustada võiks näiteks orhideedest, kuivõrd selle rühma liigid on Eestis kõik looduskaitse alla võetud. Mõned eriti pühendunud spetsialistid pildistavadki ainult käpalisi. Meenus ka turske ameerika detektiiv Nero Wolfe, kes samuti mingeid muid lilli ei tunnustanud.

Käpaliste nimi tulenevat mõne liigi käpakujulisest harulisest juurikast. Õied on vertikaalsuunas ebasümmeetrilised (ülemine ja alumine osa pole sarnased), paljudel kirevad ja lõhnavad. Mõnedel õitel on pikk kannus: pikk õõnes kroonlehe väljakasv. Too sisaldab putukaid hullutavat lõhnavat siirupit. Kuid küllaga leidub ka päris pisikesi ning ilmetuid. Maailmas on käpalised üks liigirikkamaid sugukondi (üle 20 000, seega ligikaudu 10% üldse kõigest teadaolevatest taimeliikidest). Eesti looduses elab neist 36, mis teeb kõigest veidi üle 2% kohalikust koguarvust. Mõned on tõesti haruldased või vähemalt peidulised. Aga näiteks laialehise neiuvaiba levik on meie kandis piki asfaltteid jõudsalt laienenud. Kahtlustan, et oma osa võib selles olla talvisel lumesahkamisel, mille käigus mulda üles kaabitakse. Ehk tekib sedasi uusi värske mullaga asualasid? Mõned käpalised lausa lokkavad mahajäetud kaevandustes, tööstustes ja sõjaväeosades. See on tüüpilisem pioneerliikidele kui aastasadu samas paigas püsivatele ürglooduse monumentidele. Nii palju kui ma taipan, puhastatakse tänapäeval ka puisniite suuresti selleks, et käpalised muu rohu seest nähtavale ilmuksid.

Minu kodust-tööl marsruudil leidub orhideid piinlikult vähe. Mis ette satuvadki, pole mikropinutamiseks eriti sobivad. Näiteks see HALL KÄPP siin [12] ei kasvanud meil, vaid Läänemaal Penijõel, kus ta on tavaline. Säherdustest lillakasroosadest leidub meie kandi kraavipõhjades pigem BALTI SÖRMKÄPPI. Just noid toredate



Pilt tundub pealiskaudsel vaatlusel päris tavaline, aga üheainsa kaadriga poleks võimalik sellist teravusulatust saavutada. Tegelikult on siin 12 kaadri parimad osad



12. Hall käpp (Orchis militaris)

täpiliste lehtedega [13]. Maanteede vahetus läheduses võib järjest sagedamini kohata LAIALEHIST NEIUVAIPA [14].

Palumetsas õnnestub vahel trehvata KAHELEHIST KÄOKEELT [15] (meil kasvab ta just seal), ja pisikest ÖÖVILGET



13. Balti sõrmkäpa (*Dactylorhiza baltica*) õis ja leht



14. Laialehine neiuvaip (*Epipactis helleborine*). Pole kuigi värviline ja ongi pigem nõgese või puju kui millegi erilise moodi...

[16]. Tolle õied üllatasid paksu karvkattega, mida palja silmaga näha pole. Aga see on ka enam-vähem kõik. Õnneks selgus, et muud taimed pole käpalistest vähem huvitavad.



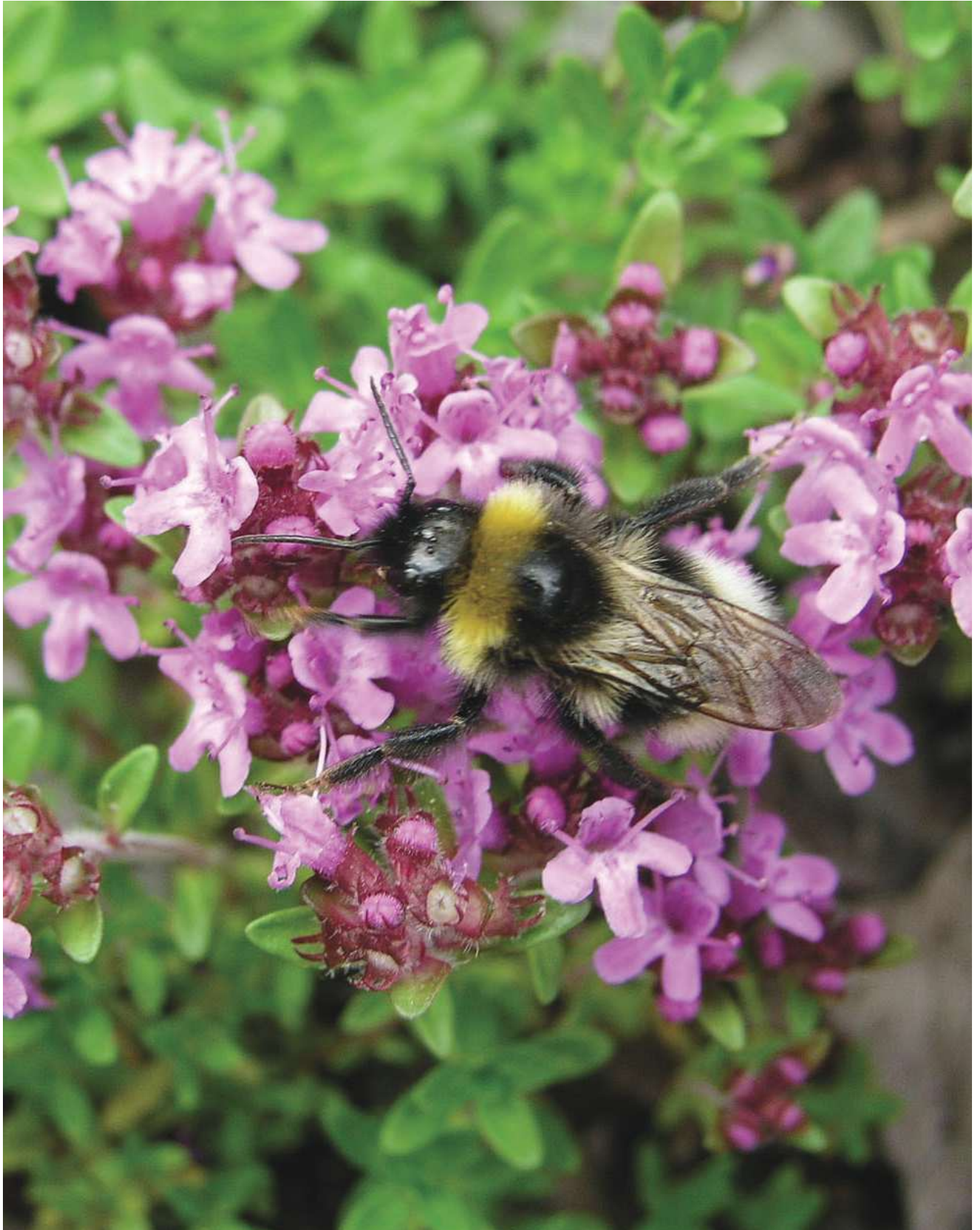
15. Kahelehine käokeel (*Platanthera bifolia*)



16. Roomav öövilge (*Goodyera repens*)



See öövilge Lahemaal oli kasvukohaks valinud suure rändrahnu tipu



Huulõielised

*Aulik Looja, loodust ikka kaitse sa,
sest et väga hästi meile maitseb ta.*

*Flooral ja ka faunal lase lokata,
et saaks inimsugu rõõmsalt kokata.*

Vladislav Koržets

Nende õied on natuke käpaliste moodi, kuigi üsna väikesed. Õites peituvat nektari kallale ei pääse sugugi kõik putukad, sest „suuava“ piiravad „huuled“ jätavad sinna trügmiseks kitsa pilu. Et inimestel on kiusatus kõike kõigega ravida või vähemalt maitsestada, siis pole selle kire eest pääsenud ka huulõielised. Münt, majoraan, salvei, meliss, rosmariin ja veel paljud kuuluvad samasse seltskonda.

Metsikuid huulõielisi leidub meie kandis õige mitu,



17. Kare kõrvik (*Galeopsis tetrahit*). Ülal paremal õis

eri muldadel ja eri suurusega. Kõige väljakutsuvama välimusega on KAREDA KÕRVIKU [17] ja KIRJU KÕRVIKU [18] õied. Kõrvikud kasvavad kas kartulipõllu ja tiheda heina vahelisel eikellegimaal või raiesmikel. Õite järgi ei oskaks neid küll umbrohtudeks pidada, nii nagu neid sageli tituleeritakse. Nimi „kõrvik“ tuleneb vist sõnast

„kõrvetama“, sest tihedad jäigad karvad puudutamisel veidi torgivad. Pärilselt kõrvikud (nagu ka muud huulõielised) nõgeste kombel haiget ei tee.



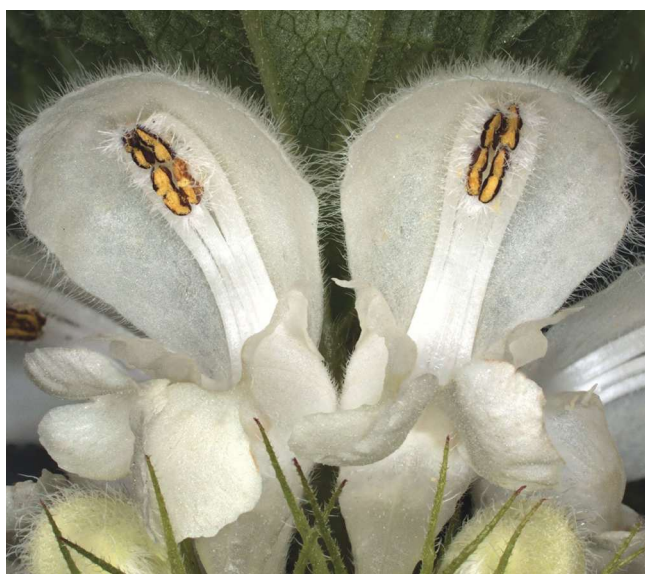
18. Kirju kõrvik (*Galeopsis speciosa*)

Iminõgesed (ikka „nõges“, kuigi tegelikult ei ole) on aia- ja teeääre-lembesed. VALGE IMINÕGES [19] on õite värvi järgi ka „piimanõges“. Tema õitest proovisime vanasti koos teiste lastega nektarit välja imeda. Pisikese magusa maitse sai neist tõesti korraks keelele. Iseasi, et tolmuste taimede suhutoppimine mu vanaemale suurt ei meeldinud. Aga et nende tolmukad on tiigrivöödilised, sain teada alles pärast pinutamist. VEREVA IMINÕGESE

[20] õisi võib peale suve trehvata ka sügisel või isegi lumeta talvel. Ja õienupud on ikka toredad küll, tee kasvõi pai! Kui keegi peaks selle peale õhkama, et „nii nunnud“, siis vanaema meelest tähendas see sõna ühemõtteliselt kakajunni ja ei midagi muud.



Pärast rohimist oli vana ämber umbrohtudega jäänud tühendamata. Novembris õitsesid iminõgesed seal mõnuga edasi



19. Valge iminõges (Lamium album)



20. Verev iminõges (Lamium purpureum)

SOO-NÕIANÕGES [21] ja tihashein kasvavad Võrtsjärve ääres niiskel mullal, parkhein Mustjärve õõtsikul. Kõik nad on lähedalt vaadates teistmoodi huvitavad kui palja silmaga. Soo-nõianõges õitseb palju ja mõnuga. Võttis aega, kuni taipasin, et näiliselt kõige ilusamad õied on tegelikult juba ära õitsenud. Tolmukad katki, kroon servast luitunud või näritud. Loodan edaspidi saada ka mets-nõianõgesese portreed. Nõianõgesega koos ja segamini elab ka niiskete niitude tavaline asukas KUKESABA [22].



21. Soo-nõianõges (*Stachys palustris*). *Tagaplaanil paistab ka üks kukesaba*



Too pole huulõieline, aga kaugelt vaadates võib segi minna nõianõgesese või isegi mõne roosa käpalisega. Ilus kohalik lill ja meeldib mesilastele. Põhja-Ameerika niiskes rohtlas (Chicagost läänes) on Euroopa päritolu kukesaba ja türnpuu edukad Euroopa tulnukad, kes kohalikke liike välja tõrjuvad. Nende vastu aitaks regulaarne looduslik kulutulid, millega kohastunud aborigeenid ellu jääksid. Et tänapäeva looduses tuld enam olla ei tohi, asustavad



22. Kukesaba (*Lythrum salicaria*)



preeriat nüüd peamiselt mais, sojauba ning euroopa tulnukad. Eriti on viimaste „ebainimliku“ põletamise vastu mürkrohelised arvamused liidrid. Kohalikke rohtlaliike saab seepärast näha veel ainult looduskaitstajate poolt puhastatud katselappidel.



23. Harilik tihashain (*Scutellaria galericulata*)

TIHASHAIN [23] on mu meelest üks ilusamaid lilli üldse. Ei eputa paljude värvidega. Ei tüki esile ega ole väljakutsuvalt suur, aga õied oma lihtsuses on klass omaette. Kuidas ta tihastega seostub, pole aimugi. Ehk sinitihase moodi? PARKHEIN [24] on huulõieliste seas kõige vesisema kasvukohaga. Õied imepiskised ja paistavad valged, aga lähemal vaatlusel leidub neilgi karmiinpunane muster. Taime nimi tulenevat kunagisest kasutamisest nahaparkimiseks.



24. Harilik parkhein (*Lycopus europaeus*)



Kuivema maa huulõielistest kuulub KÄBIHEIN [25] meil ühe põhilise komponendina õuemuru koosseisu, kus teda regulaarselt niidetakse. Pidev nudimine pais- tab käbikatele sobivat, igatahes õitepuuduse all nad ei kannata. Ühes nurgas pesitseb isegi pisike albiinopere- kond. Ükskord sattusin raiesmiku servas põlvini ulatu- vatele isenditele ega tundnud neid ära muidu kui õite järgi. Olin harjunud, et ta kasvabki ainult käbikõrguseks. Maajalg ehk KASSIRATAS [26] hoidub see-eest aia- ja sei- naäärtesse. Tema on oma sugulaste seas üks varase- maid. Kui õisi näitab, tulevad tavaliselt varsti sääsed (või juba on).



25. Harilik käbihein (*Prunella vulgaris*). **Vasakul albiinovorm**



26. Harilik maajalg e kassiratas (*Glechoma hederacea*)

Tuttav maitse- ja ravimtaim NÕMM-LIIVATEE [27] võib soodsates oludes (enamasti seal, kus on väga kuiv) moodustada hektaritesuurusi kolooniaid. Kui sellist platsi näha, tekib tahtmine karu Puhhi moodi pikali visata ja sinna suminat-üminat kuulama jääda. Enne võiks veenduda, et mõni nõelamishimuline sumiseja külje alla ei sattunud. Õied on sugulastega võrreldes lihtsapaalsed:

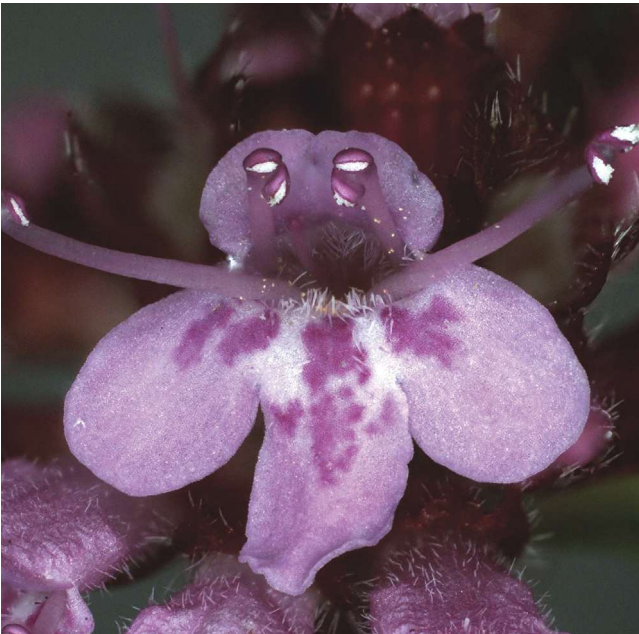


huuled kitsad ja värv ühtlane. Materjalinappuse üle liivatee pildistaja kurtma ei pea.

Päris hiljuti avastasin kodukandis rohu seest enda jaoks NÕMMEMÜNDI. On pisike ja lõhnab vängelt, aga õitel pole vigagi [28]. Kuiva metsaserva asukat MÄGIMÜNTI [29] pidasin tükki aega mingiks kõrvikuks või iminõgeseks, kuni kompetentne sõbramees talle õige nime



28. Väike nõmmemünt (*Acinos arvensis*)



27. Nõmm-liivatee (*Thymus serpyllum*)



29. Mägi-münt (*Clinopodium vulgare*)

pani. Lisaks tugevatele lihtkarvadele leidub tal ka nupukeseega näärmekarvu.



29. Mägimünt

Tavaline PÕLDMÜNT [30] on teistega võrreldes rohkem “pärislillede” moodi. Huulõieline küll, aga huuli pole. Piparmünt ja vesimünt on talle lähedased ning välimuselt väga sarnased. Kord toodi meile aeda koorem põldmündi risoomidega küllastatud sõnnikut. Need “juurikad” on valged, parajalt pikad ja lähevad kergesti katki. Otse loomulikult üritab igast tükist kasvada vähemalt üks uus taim. Et sõnnikut laotati korralikult igale poole,



30. Põldmünt (*Mentha arvensis*)

võttis mündirahvast vabanemine hiljem õige mitu aastat. Neid maitsvaid risoome söövat meelsasti ka hiired, keda meil tookord ilmselt piisavalt polnud. Või siis vastupidi: levikut soodustasid just hiirte sahvritesse unustatud jupid.



30. Pöldmünt

Mailaselised ja muud „vaese mehe orhideed“

„See on ju mets-härghein,“ itsitas Teija, „...hambad laiad ja lühikesed, neel avatud, alahuul allapoole kaardu... just nagu sinul!“ Tuomas torkas sõrme umbkaudu raamatu leheküljele, teatades, et see, mis sõrme alla jääb, sobib Teijale. „Peaaegu lehitu, vähemalt altpoolt karvane, tupplehed kroonlehtedest lühemad!“

Tuula Kallioniemi,

„Tuomas Tosmani must minevik“

DNA-põhine määramine on taimesüsteemi kõvasti ümber korraldanud. Mailaseliste sugukonda rapiti koguni nii põhjalikult, et mailaste perekond ise sinna enam ei kuulu. Segaduste silumiseks jätsin „endised“ siinjuhul „praegustega“ kokku. Nii praeguste kui ka endiste

mailaseliste seas leidub käpalisi või huulõielisi meenutavaid õiekandjaid.

Metsataimed härgheinad on kollaste, lähemal vaatlusel ka karvaste õitega. Kõige silmapaistvam neist on tumevioletsete kõrglehtedega HARILIK



HÄRGHEIN [31]. PALU-HÄRGHEIN [32] elab kuivades männimetsades, kuigi ladinakeelse nime järgi peaks ta kasvama hoopis niitudel. Mõlemad imevad puittaimede juurtest endale lisatoitu ja vett. Vaasis kipuvad ruttu longu vajuma. Mis neid härgadega seob, pole ma seni taibanud. Rahvapärinus nendib, et kui lehmad söövad palju (harilikku) härgheina, muutub nende piim veidi lillakaks ning omandab ebaseadlikku maitset. Tänapäeva laudalehmad selliseid hõrgutisi tõenäoliselt nautida ei saa. Palu-härgheina lehti ja eriti seemneid armastavat aga hoopis tedred ja metsised, niipalju kui neid Eestisse veel jäänud on. Kursavend Rein Kuresoo andmetel („Loodus



Ega sellises metsas peale mändide, sambla, seenete ja härgheinade suurt kasvagi



31. Harilik härghein (Melampyrum nemorosum)



32. Palu-härghein (Melampyrum pratense)

on lähedal“. Maalehe Raamat, 2001) meeldivat nood seemned ka sipelgatele. Härgheinte puudust igatahes ei paista.

Pentsik elukas on SEALÕUAROHI [33]: võsu ulatub me-



33. Harilik sealõuarohe (*Scrophularia nodosa*).

hele rinnuni, aga õied nagu pisikesed tumedad tuhvliid. Eelistab niiskepoolset mulda võpsikuservades. Nimi ei tulenevat mitte niipalju sigade lõugade kujust, vaid sellest, et temaga raviti sigu siis, kui nad „on lõus“. See tähendab: lõuad paistetanud. Muidu olevat ta mürgine



34. Käokannus

kõigile pudulojustele peale lammaste. Võib-olla seostub solvav nimi ka taime vängevõitu lõhnaga.

Ma arvasin algul, et KÄOKANNUS [34] on huulõieline. Nii tüüpilisi pakse huuli ja hästi peidetud nektarit pole ühelgi teisel lillal. Pikka aega liigitati ta mailaseliste sek-



34. Käokannuse (*Linaria vulgaris*) õis on tõesti õige pika kannusega, justkui orhideedel või lõokannusel. Et sisemus pildil välja paistaks, toppisin kannusekurku plastiliini

ka. Viimaks otsustati millegipärast, et ta on teeleheline. Kasvab lagedal kuival mullal ja on kollast-oranži kahevärviline. Aedades leidub tal väga mitut värvi suuri sugulasi: lõvilõugu. TEELEHTEDE endi õied [35] on sellest



35. Suure teelehe (*Plantago major*) õied

ikka väga erinevad, või kuidas? Pigem sarnanevad käokannuse õied härgheinte omadele, aga nood jälle jäeti endiselt mailaseliste sekka. Käokannus ja lõokannus (vt ülejärgmist lõiku) on päris erineva välimusega, aga just eestikeelsed nimed lähevad mul alailma segi.

Ka siniste õitega „päris“ mailased on nüüd teeleheliste hulka arvatud. Külmamailane [36] on neist kõige

tavalisem. Nõrga varre tõttu kipub ta pildistamise ajal kaadrist ära vajuma. Muruniitmise käigus laiendab oma levilat edukalt pisike niitjas mailane [37].



36. Külmamailane (*Veronica chamaedrys*)



37. Niitjas mailane (*Veronica filiformis*). Enne süstemaatilist muruniitmist kasvas ülemise pildi kohas lamba-aruhein...

Magunaliste nimi meenutab kõigepealt veripunaseid moone või siis mõnuaineid, mille tootmisele suuresti põhinevat Afganistani riigi majandus. Ainult et mõnede magunaliste õied pole üldse säherdused „roosikesed“, nagu päris moonidel. Pigem on nad kápaliste, huulõieliste või mõnede mailaseliste moodi. Kõige varem õitseb neist roosakaslilla LÕOKANNUS [38].



Vanasti teadsin kodukandis ainult ühte kohta kahe suure kivi juures, kus teda leidis. Siis käisin talus piima järel käies ikka kivide otsa ronimas ja lilli vaatamas. Nüüd on ta, küllap jällegi muruniitmise toel, levinud palju laiemalt. Lõokannuse lehti söövad ühe haruldase liblika (mustlaik-apollo) röövikud.



38. Harilik lõokannus (*Corydalis solida*). Õis on pika kannusega, justkui käokannusel

Eriti „orhideeliku“ üllatuse valmistas aga pisike PUNAND [39], kes samuti üldse moonide moodi ei ole. Õisi leidub tal enamasti rohkesti, kuigi ta on kitsi neid avama. Aga kui õnnestub sisse piiluda, siis võibki vahtima jääda! Ühte sellist saab näha esikaanel.



Kannikesi on tülikas pinutada. Nad on nõrga varrega ja enamasti nii lopsaka õiega, et ei vajagi suurendamist. Ainsana mahtus korralikult kaadrisse pisike PÕLDKANNIKE [40]. Erinevalt oma lillaõielistest sugulastest kuulub tema koos punandiga pigem põllu-umbrohtude hulka.



39. Punand (*Fumaria officinalis*)



40. Põldkannike (*Viola arvensis*)

VÄIKESÕIENE LEMMALTS [41] on kunagine Kesk-Aasia tulnuk Tartu botaanikaiaia kaudu. Nüüd laiutab ta aiaäärtes ja raiesmikel, kus aga ruumi tekib. Õis on täiesti orhideevääriline, ainult kipub pärast noppimist kergesti longu vajuma.



41. Väikesõiene lemmalts (*Impatiens parviflora*) *pole ei käpeline, teeleheline ega magunaline, aga ikkagi pika kannusega*



„Oaõied” aia tagant

Lilled pole peremeeste rõõm ja mure, neid külvab ja kasvatab loodus naistele ja lastele. Vaid üks lill kuulub peremeestele, see on põlluristikhein.

Juhan Jaik, „Oh põlluke...”

Liblikõieliste nimi on ladina keeles „oalised“. Neid on õige mitut värvi, aga õie ehitusplaan see-eest üsna sarnane. Mõnede õied on kujult natuke isegi orhideede moodi. Siia kuulub hulga toidu- ja loomasöödataimi, mõnda kasutatakse ka raviks. Väetavad mulda lämmastikuga ja meeldivad mesilastele. Enamik on avamaataimed, metsa varjus leidub väheseid.

Üks tavalisemaid ja liigirohkemaid selle seltskonna esindajaid on ristikutate perekond. VALGE RISTIK kuulub niidetava muru koosseisu vabatahtlikult [42]. Sinna



sattumiseks on tal kaks põhilist viisi: kas seemnetega lennates või roomates ja juurdudes. Lõhnab mahedasti, mida ühes oma luuletuses on meenutanud ka lähedastest Valguta külast pärit kirjanik Ernst Enno.

Punane (AASRISTIK) [43] on kasvult kõrgem ja elab pigem teeäärtes. Just tema ongi see põhiline peremeeste lill. Kirjanik Harri Jõgisalu mälestus vanalt Läänemaalt on selline: „Rüüsmäa Jaak esimesena külas niitis rohtaia taga põllul masinaga, kaks hobust ees,

õitest roosatavat ja mesilastest sumisevat ristikut. Kuiva loo riisus loorehaga kokku, kogu pere tõstis rasket heina kärbistele. Põllule kerkis kuhil kuhilasse magusalt lõhnavat ristikheina. „Ei see põle õige asi ühti, kui põllu peal, kus vili peaks kasuma, heina tehakse!” vangutasid mitmed, selle ennenagemata heinateo pealtnägijad pead. Lehmad sooheina vaevalt



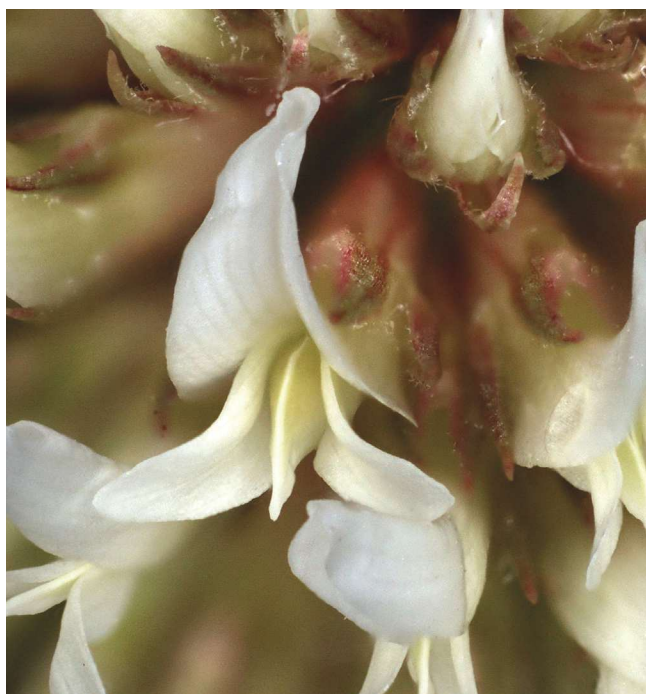
42. Valge ristik (*Trifolium repens*)



43. Aasristik (*Trifolium pratense*)

mäletasid, kui ristikut pohmisid; perenaisel küll oli meeles, mitme kannuga enne ristikut piima meiereisse saatis, mitmega pärast seda“.

MÄGIRISTIKU [44] õied on minu meelest isegi valgemad kui valgel ristikul. Tema ning kiisukarvaste õienuttidega KASSIRISTIK [45] eelistavad kuiva mulda.



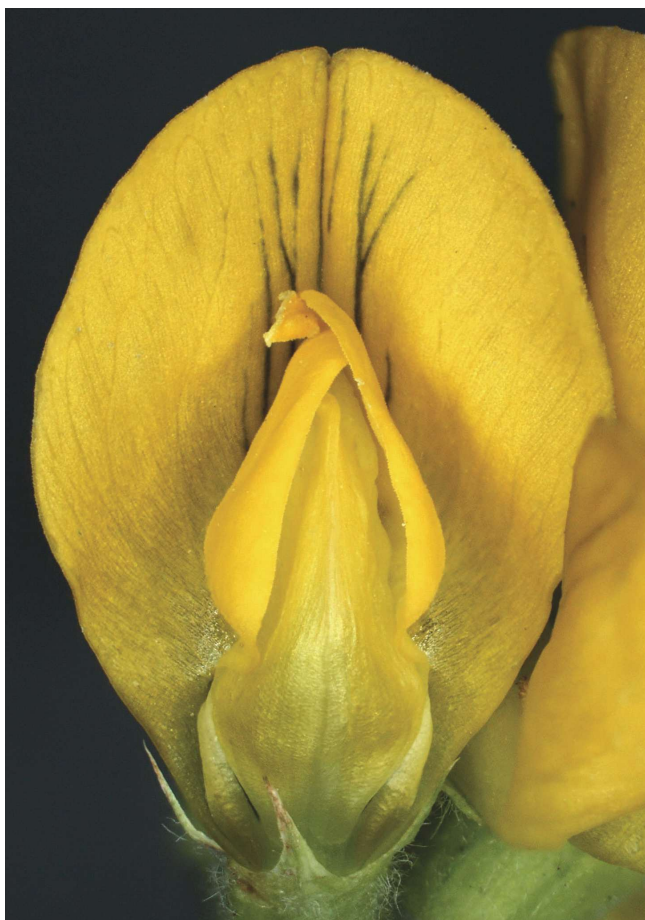
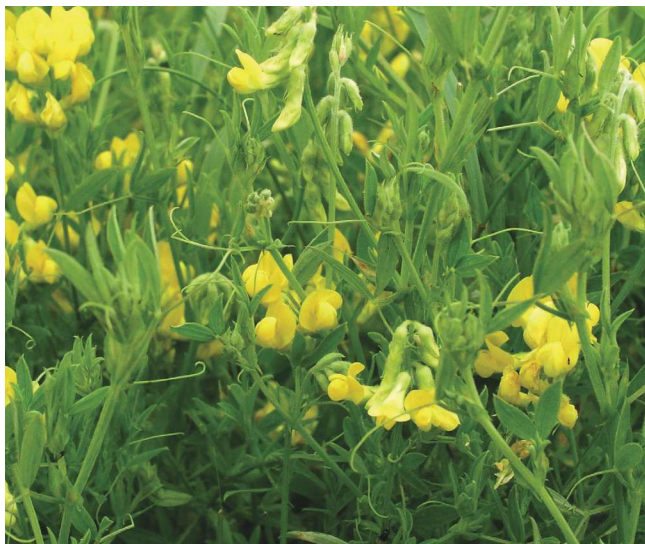
44. Mägiristik (*Trifolium montanum*)



45. Kassiristik (*Trifolium arvense*)

Sea- ja hiireherned ronivad köitraagudega. Seahernestest on kõige harilikum kollane AAS-SEAHERNES

[46]. Teede ääres ja raiesmikel laiendab leviala suure roosa õie ja roniva varrega METS-SEAHERNES [47]. Harilik



46. *Aas-seahernes* (*Lathyrus pratensis*)



47. *Mets-seahernes* (*Lathyrus sylvestris*)

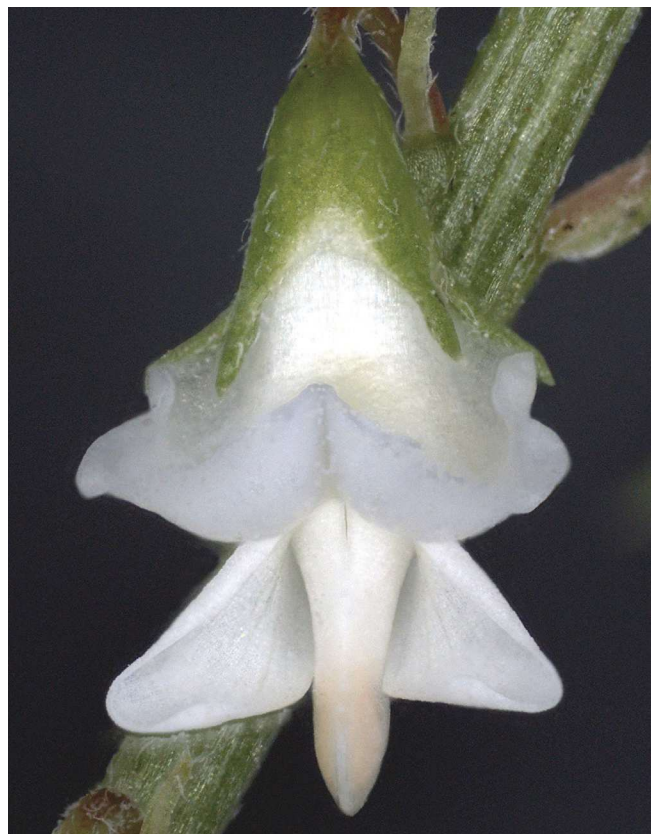
HIIREHERNES [48] on küll tavaline, kuid tema õiges küpsuses ja õiget värvi õie tabamine pole lihtne. Korraliku modelli leidmiseks tuli päris mitu õisikut läbi sorida. Seemned aga olevat mürgised.



Suurematest “ubadest” tunneb juba kaugel lõhna järgi VALGET MESIKAT [49]. GALEEGA [50] on kunagi sööda-kultuurina meelega sisse toodud ja nüüd ei vaja ta levimiseks enam mingit abi. Võib vohada hektarite viisi nagu pilliroog – tema varju teisi taimi enam suurt ei mahu.



48. Harilik hiirehernes (*Vicia cracca*)



49. Valge mesikas (*Melilotus albus*)



50. *Ida-kitsehernes* ehk *galeega* (*Galega orientalis*)



Korvõielised

liah viis Tiigri kõige ohaklikuma välimusega ohakapuhma juurde, mis seal iganes leida, ja viipas selle poole kabjaga. „Näh, väike puhmas, mida ma hoidsin oma sünnipäevaks,” ütles ta, „aga mis need sünnipäevad siis lõppude lõpuks ikka ära ei ole – üks trill ja trall, ja läinud ongi. Noh, lase aga hea maitsta, Tiiger!” Tiiger tänas ja heitis Puhhile natuke nõutu pilgu. „Kas need ikka ongi ohakad või?” sosistas ta. „Jah, on küll,” vastas Puhh. „Need, mida tiigrid kõige rohkem armastavad?” „Just needsamad,” vastas Puhh.

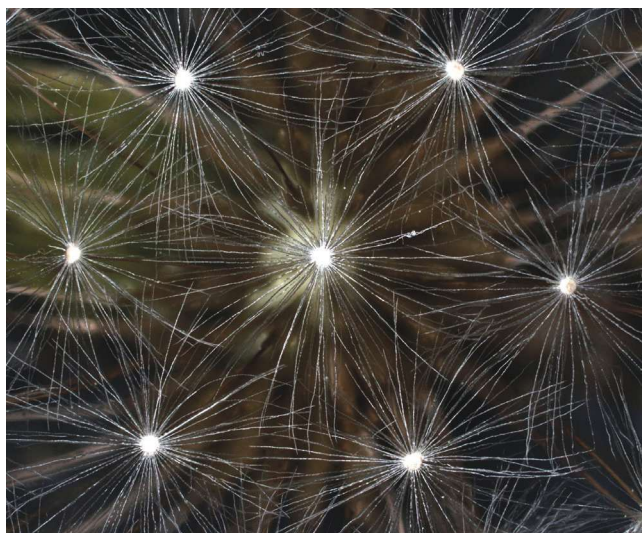
A.A. Milne, „Karupoeg Puhh”

Võilillede, hundi- ja karutubakate pisiliikide tõttu loetakse korvõielised Eesti liigirikkaimaks taimesugukonnaks. Nende kilda kuulub hulga ravi-, toidu- ja ilutaimi. Korvõieliste nimi tuleneb sellest, et pisikesed õied koonduvad ümaratesse õisikutesse. Kuidas sihukesi üldse mikroskoobi alla mahutada? Sellegipoolest pakkusid neist mitmed kas otsest silmailu või muid üllatusi.

Kõige harilikum korvõieline on VÕILILL [51]. Ma kuulun selle harimatu enamuse hulka, kes ei suuda ega viitsi Eesti võililleliike eristada. Ühtlaselt kollased õisikud suurendamisel erilisi elamusi ei pakugi. Isegi põnevam on kiigata, kuidas näeb välja äraõitsenud taim. Paljas seemneteta õiepõhi meenutab natuke ananassi. Et võilill asustab meelsasti ka peenramaid, võiks teda samahästi liigitada umbrohtude sekka, kellest allpool

eraldi juttu tuleb. Meile tundub see imelik, aga leidub maid, kus võililli toiduks kasvatatakse. Eestisse sattunud jaapanlased jõllitavad siinseid kuldkollaseid teeservi, taipamata, miks haruldane kraam sedasi maas vedeleb. Muistse Kreeta diktaatori Minotauruse mahantija Theseus olevat kolmkümmend päeva enne lahingut toitunud kas ainult või peamiselt võililledest. Minu meelest on võilill mõru taim ja tema söömine (isegi ravi eesmärgil) nõuab eneseületust. Või kui, siis tõepoolest enne võitlust mõne peletisega, mille eest kaitsku mind head vaimud...

Kui võilill sätib ennast pigem heale mullale, kus pole eriti teisi taimi ees, siis harilik KARUTUBAKAS [52] asustab



51. Harilik võilill (*Taraxacum officinale*)

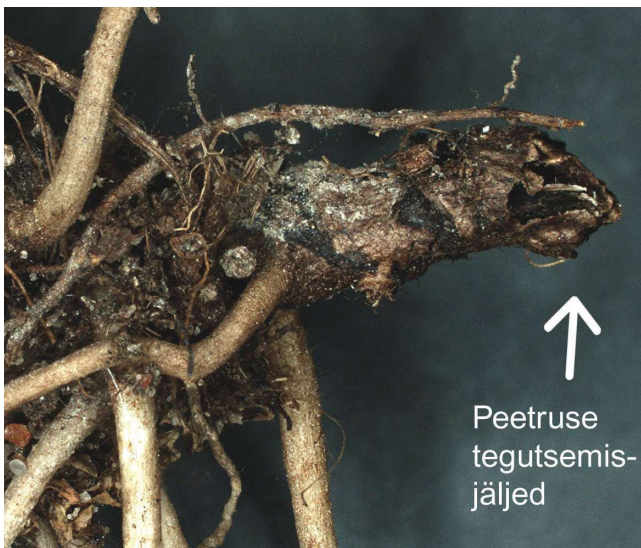
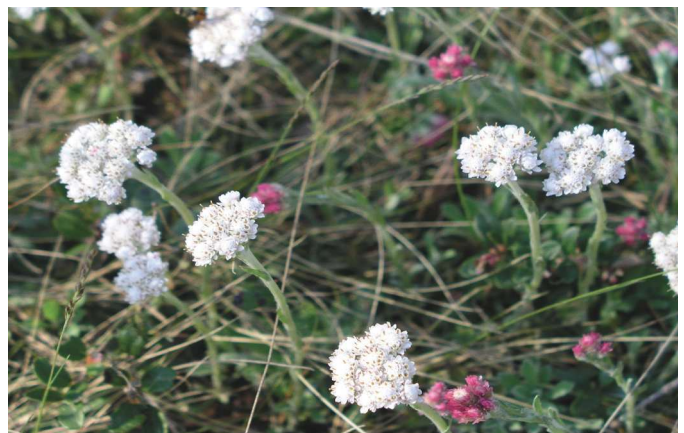
kuivemaid kohti, seda ka niidetaval alal. Üks tema niimedest, peetruse-kõtuvalurohi, olevat kinnitamata andmetel tekkinud sedasi. Korra olla Peetrusel kõht valutanud, mida Jeesus märganud. Ta soovitanud Peetrusel



karutubaka juurikast tüki hammustada. Peetrus nõnda teinudki ja kõhuvalu olnud kohe kadunud. Alles sellest peale olevat karutubaka risoomi tipp tõmp.

Teine kuiva mulla asukas, pisike pehme karvane KASSIKÄPP [53], meeldib arvatavasti paljudele. Kassikäppade värv varieerub valgest punaseni. Väidetavalt on emas-õied roosad või punased, mõlemasoolised õied aga valged. Neid võib vabalt koguda ka talvisteks kuivlilledeks. Mulle meenub kassikäppi nähes kommipoes müüdav sefiir. Kui väike olin, siis müüdi toda pastilaa nime all, valged ja roosad kandilised pulgad samas karbis. Ainult saada oli teda harva ja alati ei pruukinud selleks kopikaid leiduda.

PUJUD [54] pole enamiku inimeste jaoks lilled. Õisi on neil palju, aga pisikesed, nii et neist ei saa sotti. Vaasi pujusid naljalt ei panda. Võivad kasvada päris



52. Harilik karutubakas (*Pilosella officinarum*)



53. Kassikäpp (*Antennaria dioica*)

kõrgeks, aga ei tüki peenardesse, vähemalt mitte meil. Lõhnavad tugevasti, kuigi see tuleb pigem vartest-lehtedest, et vaenlasi peletada. Ühest eriti mõrust pujust

(koirohust) teevad inimesed nii kõhurohtu kui ka kärakat (absinti). Tegelikult on pujude putkõied päris värvilised, ehkki neid leidub igas õisikus kõigest kolm-neli. Kui kassikäpp meenutab sefiiri, siis pujusid võiks võrrelda piparkookidega.

Mitut sorti üllatusi pakkus TAKJAS [55]. Päris õige nimi on tal villtakjas, sest õienuppude konksukesi ümbritseb villakiht. Aga nii värvikat pilti, kui suurendamisel nähtavale



ilmus, poleks osanud arvata. Pole vist sellist isa, keda ta lapsed poleks võimalusel takjanuppudega pommitanud või neid salaja pükste külge sokutanud. Nüüd sain lähedalt näha sedagi, mihukesed on konksud, millega nood nutid riieele kinnituvad.

Okkaliste lehtedega korvõieliste üks suur ja silmapaistev esindaja on SEAOHAKAS ehk SEAKAPSAS [56]. Tema armastab niiskeid kraavikaldaid ja teeääri. Astlad pole



54. Harilik puju (*Artemisia vulgaris*)



55. Villtakjas (*Arctium tomentosum*)

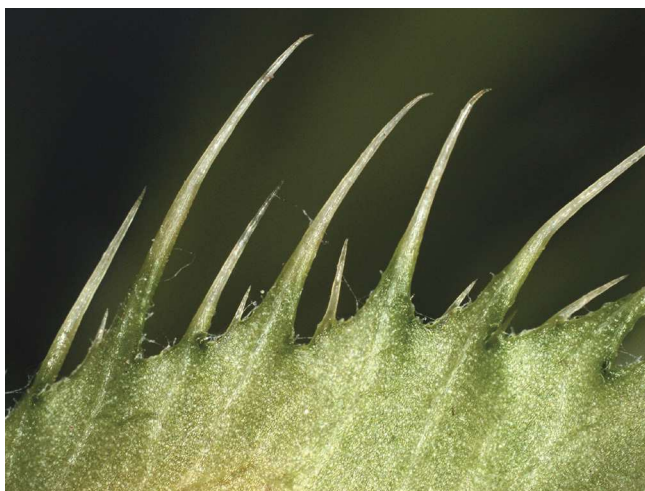
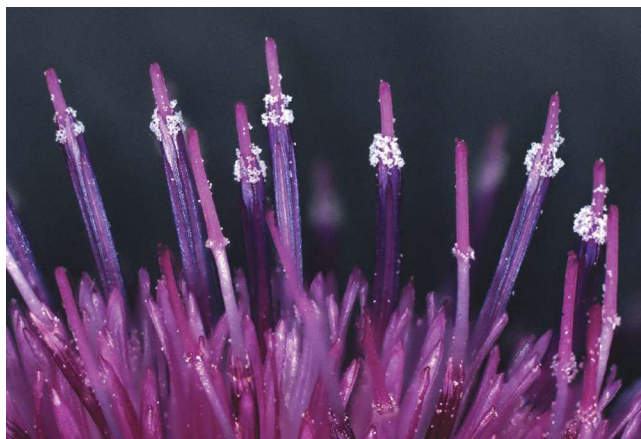
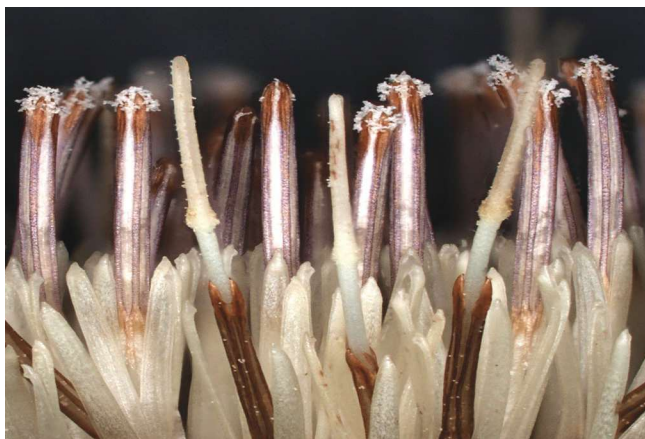
eriti teravad, kriibivad ainult natuke. Seakapsa kollakaspruunidel õitel pole solvavale nimele vaatamata

viga midagi. Teised ohakad nõelavad palju valusamini. Väga ilusate ere-roosade õite, kuid eriti kurjade varre ja lehtedega KARUOHAKAID [57] on targem mitte näpida. Põldohakast kui umbrohist tuleb omaette juttu allpool.

Meile kunagi lõuna poolt sisse



toodud KATKUJUURELE [58] sobivad veekogude kaldad. On üks suuremaid rohttaimi Eestis: poolteise meetri

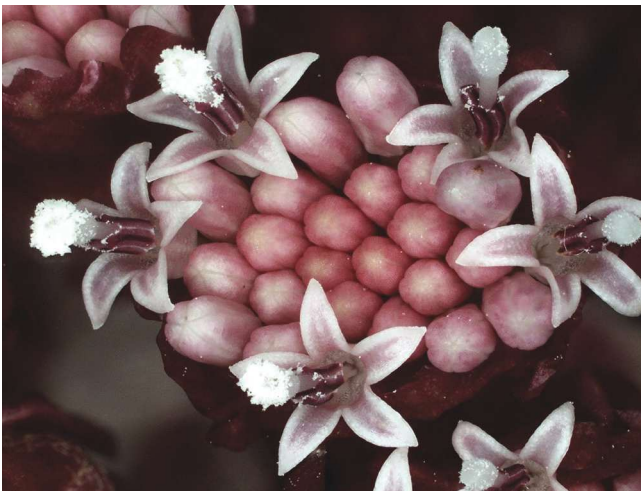


56. Seahakas (*Cirsium oleraceum*)

57. Kähar karuohakas (*Carduus crispus*)

kõrguste varte ja ruutmeetrise lehtede alla võib kasvõi vihmavarju ronida. Kes aga õisi otsib, peab tulema kevadel, kui lehti veel pole. Siis moodustab katkujuur pätsikujulisi punakaslillasid õisikuid nagu puravikke. Taimel levikule aitasid kunagi ammu kaasa kloostrid, kus lehtedest ning risoomidest omaarust katkuravimit valmistati.

Aia taga liivasel pinnal elavad JAANI-ÕNNEHEIN [59] ja KANADA PUJUKAKAR (endise nimega samuti õnnehein)



58. Villane katkujuur (*Petasites spurius*)

[60]. Viimane arvatakse invasiivsete tulnukate hulka.



59. Jaani-õnnehein (*Erigeron acer*)

Õienutid on mõlemal üsna pisikesed ja vaasililledeks neid tavaliselt ei võeta, nii nagu pujusidki.



60. Kanada pujukakar (*Conyza canadensis*)

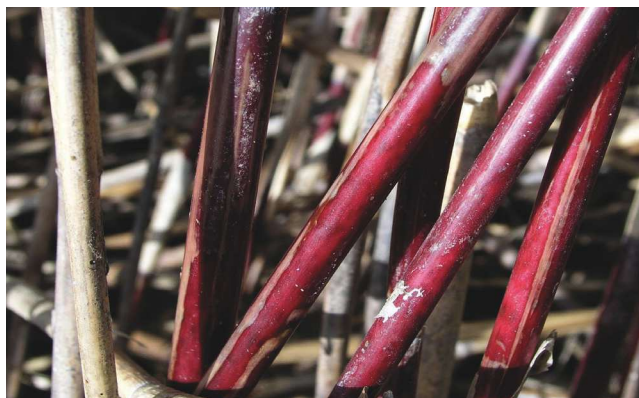
Kõrred, tarnad ja nendesarnased

„Oi, põrguline!“ ütles Konsta õige tasa, kuid seda suurema vaimustusega. „Nüüd laheneb küll heinakõrre mõistatus!“

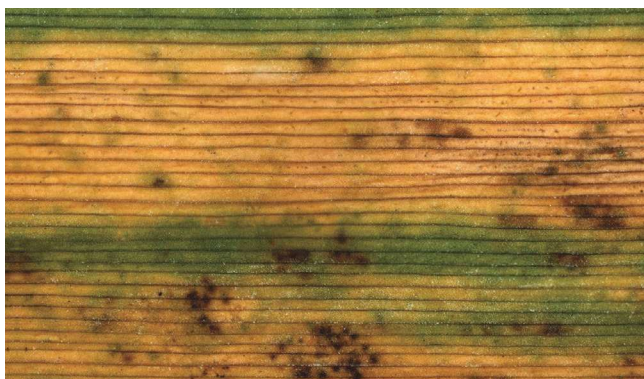
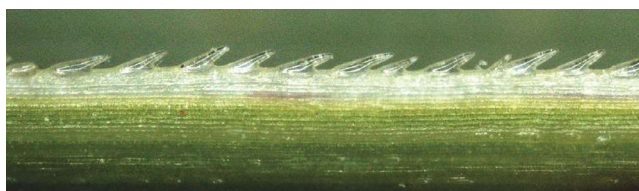
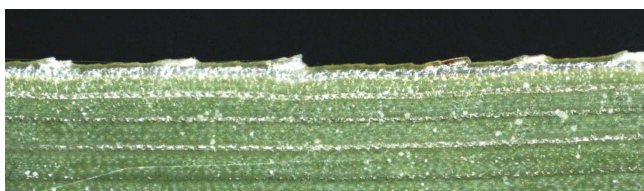
Veikko Huovinen, „Havukka-Aho mõtleja“

Kõrrelisi, lõikheinalisi ja muud sellesarnast „rohtu“ suudavad liikhaaval eristada vähesed. Mõlemas rühmas on palju esindajaid. Õied ise on enamasti pisikesed ja üsna ühtemoodi. Ikka kaks tolmukat pluss emakas, ja ongi kogu komplekt. Neid ümbritsevad rohelised söklad ja libled kuuluvad küll kah õite koosseisu, aga suurel suuredusel kipuvad esiplaanilt kõrvale jääma. Üksikõied võivad koonduda pähikutesse, tähkadesse või pööristesse, kuid enamasti pole needki kuigi värvilised ega ligimeelitavad.

Meie kandi kõige suurem ja olulisem kõrreline on PILLIROOG [61]. Võrtsjärve madalas vees on ta aastakümnete jooksul levikut laiendanud, nii et roovöönd võib ulatuda kaldast paarsada meetrit avavee suunas. Pilliroo lehti läbi peo libistada pole tark tegu: palja silmaga nähtamatud ogad leheservades lõikavad kätte. Kuigi mitte nii hästi kui kuiva metsaserva asukal JÄNESKASTIKUL [62]. Mõlemaid olen oma nahal tunda saanud. Pilliroo lehed on algul rohelised, hiljem kollakad või helepruunid. Kõrred aga pakuvad veel imelikumaid värvielamusi. Enne sügist läheb seni roheline või kollakas vars alumises osas mõnes kohas tumepunaseks!



Kui punane värv pärast külmi kaob, pakub pisikeste tungalseentega asustatud kõrrepind puidumustriga võrreldavaid elamusi. Vartest valmistatakse katuseid, kardinaid, joogikõrsi, jõulukaunistusi jne. Pilliroog levib eriti hästi juurikatega. Temast lahti saamiseks järves ei piisa kuivade kõrte eemaldamisest. Roheliste kõrte



61. Pilliroog (*Phragmites australis*)

62. Jäneskastik (*Calamagrostis epigejos*)

niitmine kurnab, kuid samuti ei tapa taimi veel esimesel ega teisel aastal. Seni kõige tõhusam tõrjeviis on olnud väljajuurimine buldooseriiga, mida saab teha sügiseti, kui tihnik on kuivale jäänud. Kui Eesti madalate veekogude puhul kaalutakse, kuidas roostikke vähendada, siis suures Bodensee järves Saksamaa ja Šveitsi piiril püütakse neid kallaste kaitseks hoopis juurde istutada.

Muudest tavalisematest kõrrelistest on mul välja pakkuda KERAHEINA [63] ja PÕLDTIMUTI [64] portreed. Umbrohtude juures peatun natuke pikemalt orasheina juures.



63. Harilik kerahein (*Dactylis glomerata*)

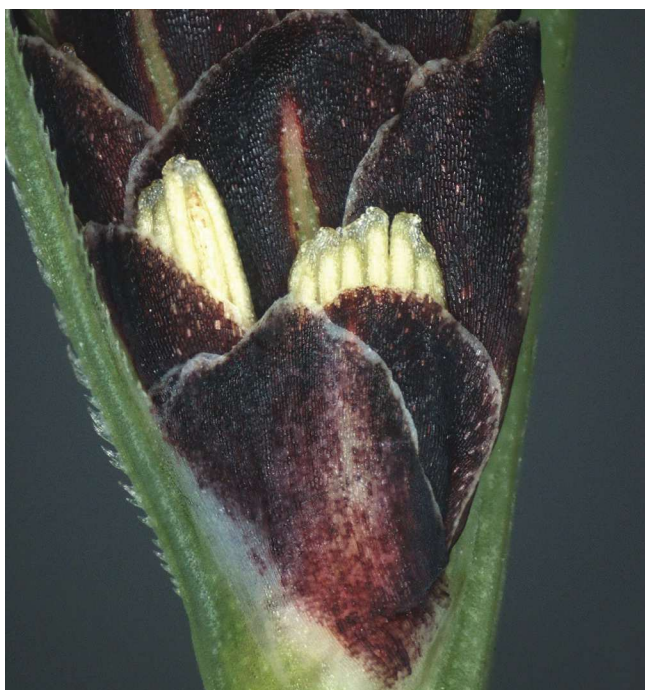


64. Põldtimut (*Phleum pratense*)

TARNAD [65] ja nende sugulased (kaislad, kõrkjad, villpead, alsid) paigutatakse lõikheinaliste, load ja piipheinad loaliste sugukonda. Enamik neist ei lõika midagi. HARILIKU TARNA emaspähikud on eemalt vaadates sageli peaaegu mustad, mis on tema üks määramistunnus. KEVADTARN on oma sugulaste seas ebaharilik nii kasvukoha (kuiv liivakas muld) kui ka väikeste mõõtmete tõttu. Kuid suurem osa tarnu, nii nagu ka kõrrelisi, jäi praegu paremat pi nutamisaega ootama.



65a. *Mätastarn* (*Carex cespitosa*)

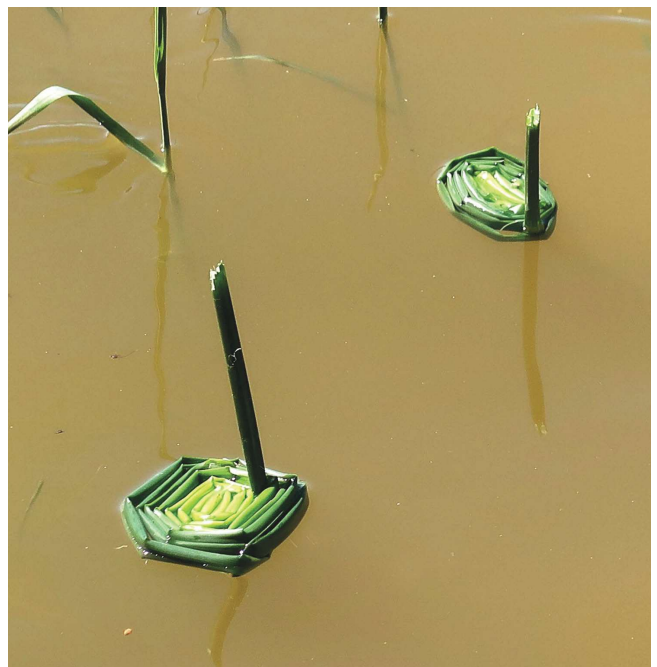
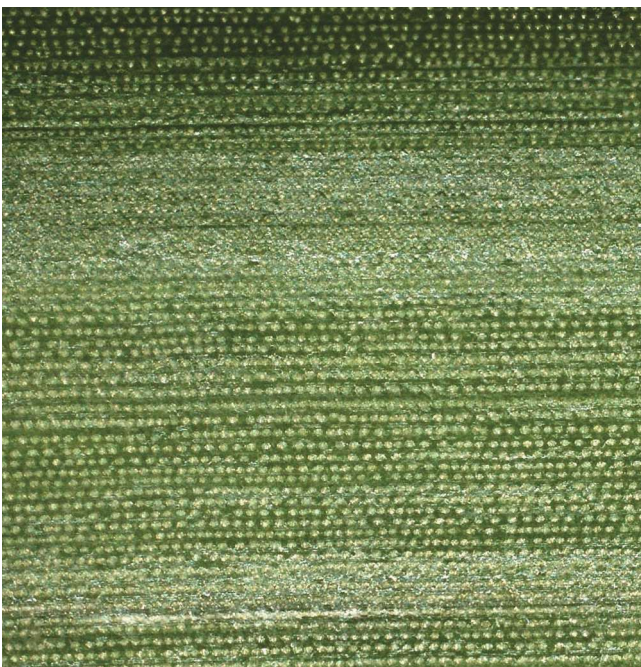


65b. *Harilik tarn* (*Carex nigra*)



65c. *Kevadtarn* (*Carex caryophylla*)

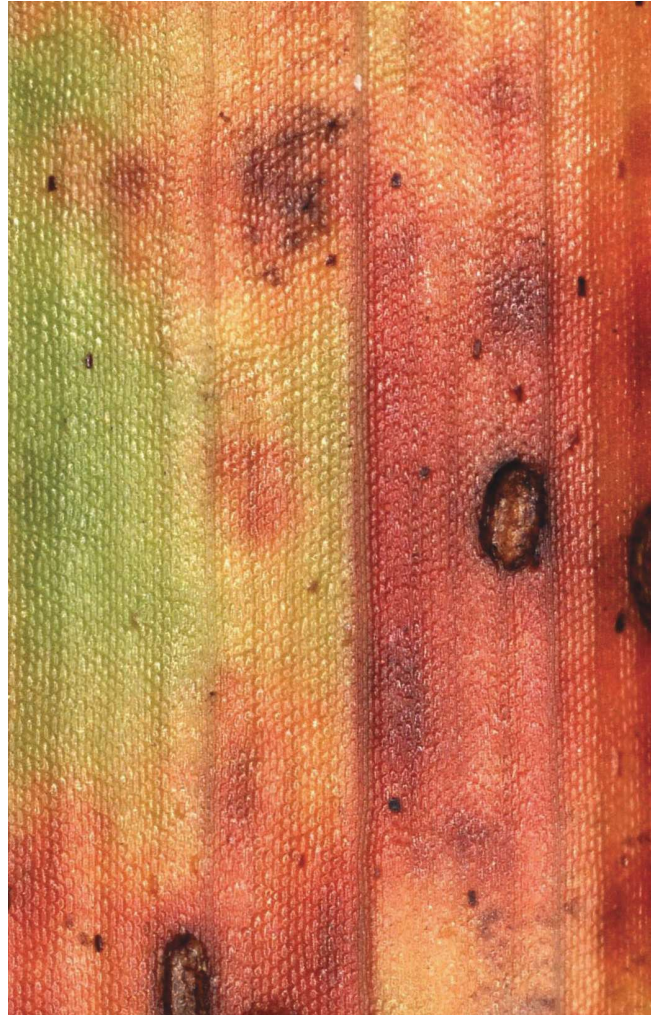
Mehekõrgune JÄRVKAISEL [66] elab koos pillirooga jagupidi vees ning moodustab ka ise võimsaid tihnikuid. Millegipärast on kaislad otsustanud, et seisuveses nad lehti ei vaja ja piisab vartestki. Jõgedes edvistavad nad peale püstiste varte mõnikord lintjate, voolus hõljuvate heleroheliste lehtedega. Püstised varred pole seest täiesti tühjad nagu pillirool, vaid sisaldavad palju pehmeid vaheseinu, nii et püsivad samuti veepinnal. Tooreid varsi saab painutada „piiludeks“, keda vist iga lustisõudja on paadis valmistanud ja vette ujuma lasknud.



66. Järvkaiser (*Schoenoplectus lacustris*)



Kevaditi õitseb männimetsas KARVANE PIIPHEIN [67].
Temal on „päris“ lille moodi õied, kuigi pisikesed ja pruunikad. Aga sügisel lähevad piipheina lehed mõnikord papagoilikult kirjuks.



67. *Karvane piiphein* (*Luzula pilosa*)



Rabamurakas (Rubus chamaemorus)

Marjad, nende sugulased ja tuttavad

Peaks nüüd veel vaarikavarreteed ka saama, siis oleks metsameeste söök. Vaarikavarretee tükksuhkruuga – paremat jooki ei ole, kui vein „Kosjasõit“ välja arvata.

Viivi Luik, „Kõik lood Leopoldist“

Mõned taimed kasvavad eredavärvilisi marju, et oma seemneid nende sööjate kaudu levitada. Ka inimestel pole marjade vastu midagi, kuigi nad läbitöötatud materjali enamasti metsa ei jäta. Mustikas, pohl, maasikas, vaarikas ja lillakas paljunevad suuresti vegetatiivselt. Niisiis ei pea nad ülearu kurvastama, et nende võimalikud järglased hoopis vesiklosetti satuvad. Meelsasti

kitkuvad inimesed ka mitme marjaliigi võsusid, olgu siis jookide või ravileotiste valmistamiseks.

Mustikat [68] teab ilmselt igaüks, kes üldse mingeid marju tunneb. Aga et peale tumesiniste marjade on tal



68. Harilik mustikas (*Vaccinium myrtillus*)

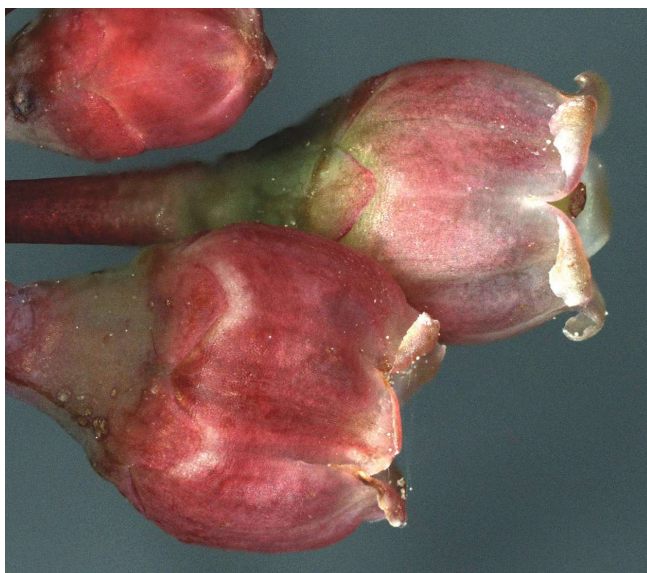
varasuvel välja pakkuda helepunased õied ja sügisel punakirju lehed, võib mõnda üllatada.

SINIKALE [69] meeldib marju kanda kõige rohkem seal, kus paar-kolm aastat tagasi sai maha võetud rabamännik. Siis saab panna pange kännu otsa ja kamalus käed marjakobarate alla. Mulle meeldib ta mustikast rohkem, ka maitset. Sinikamarjad määrivad käsi ja suud palju vähem kui mustikamarjad. Kuid mõned peavad neid mürgisteks. Stockholmi loodusloomuuseumi kolleegid jälgisid kunagi õudusega, kuidas ma sinikamoosi saiale määrin. Pool purki jätsin neile kohviruumi külmkapi, aga tagasisidet, kuidas maitset, pole siiani saanud.



Loodetavasti ei hakatud toda kappi minu pärast välja vahetama... Väidetav mürgisus on tõenäoliselt seotud tema sagedase kasvamisega koos vängelt lõhnava sookailuga. Väga omamoodi on sinikaõite ja noorte marjade värviüleminekud: punakaslillast sinakashallini.

KUKEMARI [70] on meil kolmas tumedaviljaline metsa-raba mari. Tedagi võib süüa, aga mingit marjalikku maitset pole ja korjamiseks on neid nagunii liiga vähe. Kaugel põhjamaal aga võib olla kukemari asjalik saagiandja. Mulle olid uudiseks tumepunased õied, mis isas- ja emastaimedel erinevad.



69. *Sinikas* (*Vaccinium uliginosum*)

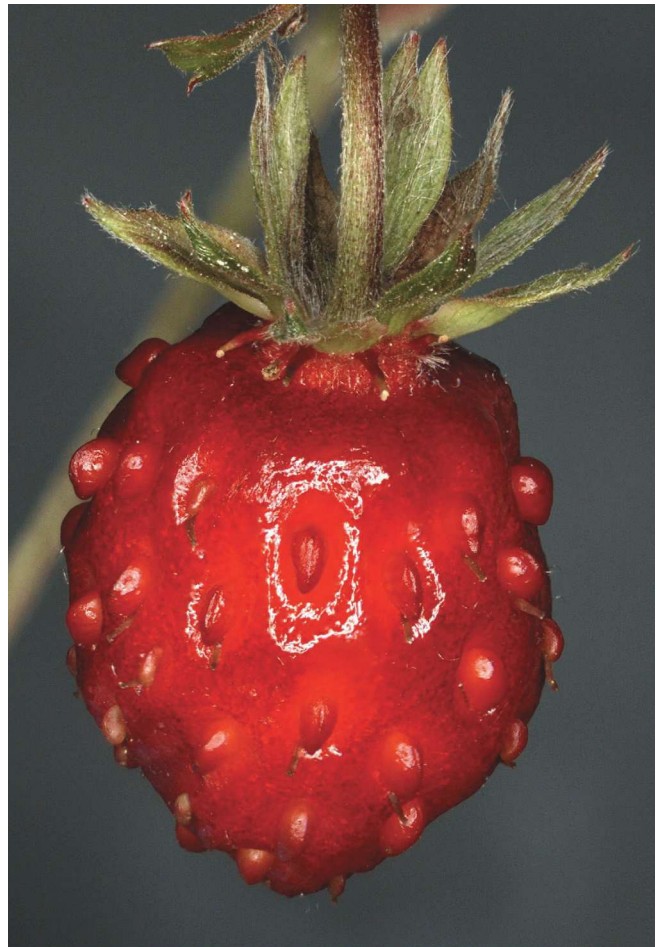


70. *Kukemarja* (*Empetrum nigrum*) *emasõied*



70. Kukemarja isasõis

Punastest metsamarjadest on tuntuim METSMAASIKAS [71], oma kodustatud sugulase aedmaasika kaudu. Õieti, päris metsas jääb maasikas teiste taimede varju. Alles raiesmikel näitab, mida suudab. Kus saab, ajab pikad juurduvad võsud laiali. Sobib ka kuiva valgusrikkasse aiaäärde, eriti, kui peres leidub neljakäpakil kulgevaid asjatundjaid, kes marju hinnata oskavad. Maasika maitsev osa polegi formaalselt mari, vaid õiepõhi. Ta viljad aga on hoopis imepisikesed seemnetaolised pähklikesed punase mammukese pinnal. No eks pugigem



71. Metsmaasikas (Fragaria vesca)

siis päklikestega põhjasid! Maasikate lehed on sügiseti ühed värvilisemad, mida olen üldse näinud.

VAARIKAS [72] on maasika kõrval teine liik, kellel juba ammu aedades kultuurvorm kasvab. Vaarikal polevat kah marju, vaid hoopis koguluuviljad. Mulle meeldib neid rohkem korjata kui maasikaid või mustikaid, sest



pole vaja nii sügavale koogutada. Kuid vaarika õiest korraliku pildi saamine osutus keeruliseks. Õisi on palju, aga nad on suurevõitu. Ja peaaegu kohe, kui nupp avaneb, on ta juba „nässus“: kas tolmukad pruuniks läinud või mädaneb kuskilt mujalt. Varsi on lihtne koju kaasa võtta, et nende leotist siis koos tükkisuhkruga manustada. Tuleb ainult valida toored, mitte juba kõdunevad varred.

LILLAKAS [73] on nagu kääbusvaarikas. Madal, ja varrel vähe ogasid. Õis pole samuti suurem asi, aga marjad

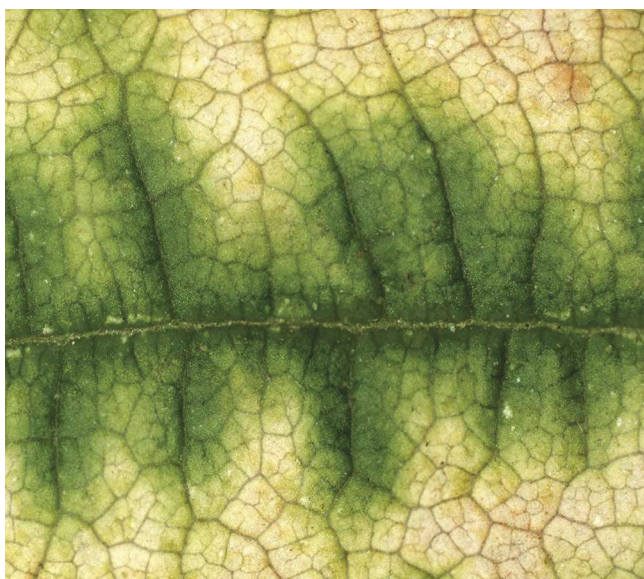


72. Harilik vaarikas (*Rubus idaeus*)



73. Lillakas (*Rubus saxatilis*)

erepunased ja täiesti söödavad. Ainult nimeandev värv ilmub välja alles sügisel, kui marjad juba otsas. Siis muutuvad lehed tõesti erelillapunakaks. Eesti keelemurretes on lillakas hoopis lillikas või liimakas, mis muudab lilladuse päritolu ametlikus nimes veelgi segasemaks. Siia alla ka üks sügisese, kuid hoopis teist värvi vaarikalehe näide.



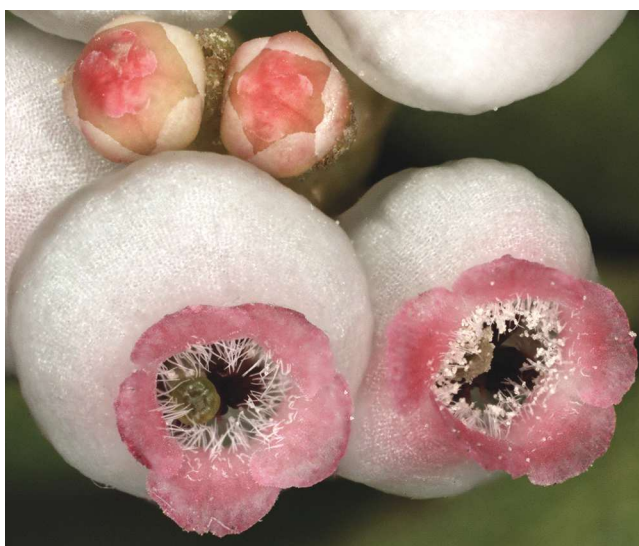
POHLA [74] õied on sugulastega võrreldes kõige rohkem „päris“ lillede moodi. Vihmastel suvedel leidub pohlamarju palumännikus ja raiesmikel. Kuivadel aga tuleb nende saamiseks pugeda rabamännikusse, kus nad lokkavad mätastel. LEESIKAS [75] on nii lehtedelt kui ka marjadelt üsna pohla moodi, aga eelistab kuivi liivikuid. Õied



74. Pohl (*Vaccinium vitis-idaea*)



74. Pohla õied



75. Leesika õied



75. Leesikas (*Arctostaphylos uva-ursi*)

sarnanevad rohkem mustika või sinika omadele. Marju võib süüa, kuid nad on kuivad ja maitsetud.

JÕHVIKAT [76] on korjanud paljud ning teavad veelgi rohkemad. Tema aga ei saa hakkama ilma rohke veeta. Elutseb rabades ja järveõitsikutel. Marjad on suuremad kui pohlal, aga õied hoopis teistsugused, pika rao otsas, roosapunased ja graatsilised. Kui nad oleksid



76. Harilik jõhvikas (*Oxycoccus palustris*)

mõnikümmend korda suuremad, siis leiaksime neid ilmselt virnadena toidupoodide lillnurkades.

KANARBİK [77] on jõhvika, pohla ja mustika lähedane sugulane, aga millegipärast ei võta vaevaks marju kasvatada. Ka pole ta õied põisjad nagu sugulastel, vaid ilusti välja vormitud kroonlehtedega. Õienektarit leidub küll ja see on mesilastel hästi teada. Kuivust ei karda, valgust vajab palju. Parim kanarbikukoht, mida näinud olen, asub Loode-Eestis Vesikjärve ja Tänavjärve lähedal. Seal põles mõne aasta eest nõmmemännik ära. Nii kaugele, kui silm ulatus, olid luited kaetud õitsva kanarbikuga. Ja vaikus. Mitte üks kumalasetõrts, mesilastest rääkimata. Kasutamata nektarit lasus neil liivadel tonnide viisi.

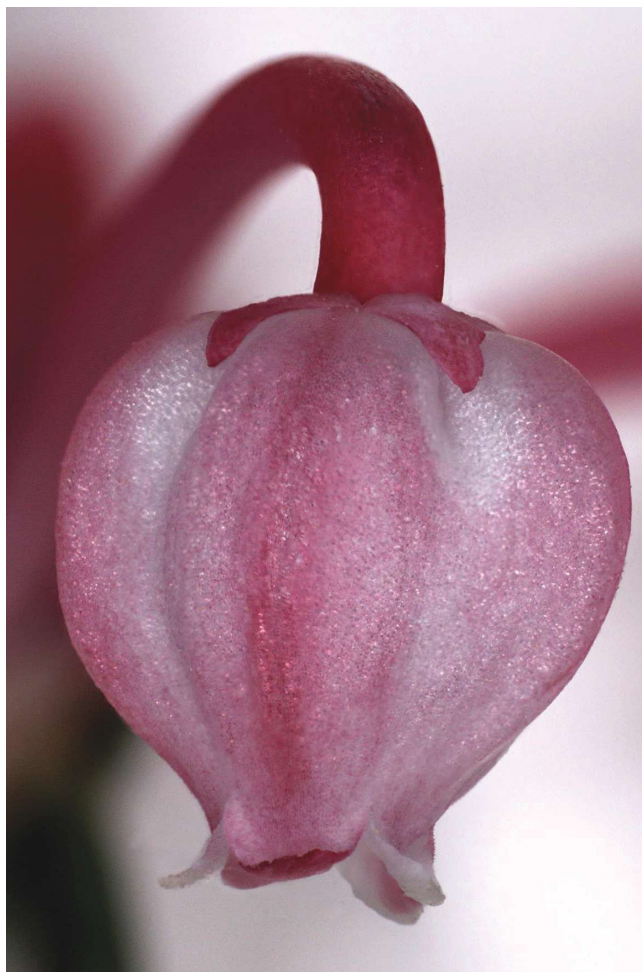
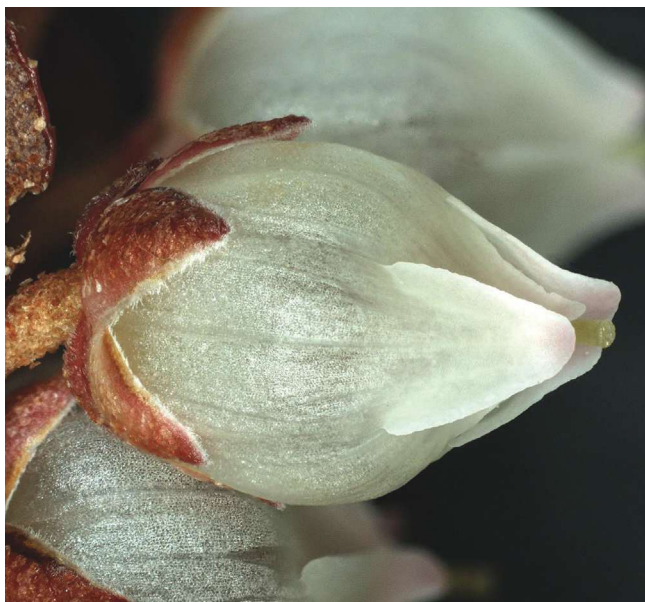


77. Kanarbik (*Calluna vulgaris*)

HANEVITS [78] elab rabas või rabastunud metsas. Õied on tagasihoidlikud, aga lähedalt vaadates siiski efektsed. Sügisei värvuvad hanevitsa lehed helepunaseks nagu maasikmarjad: ei teagi teist sedavärvi taime



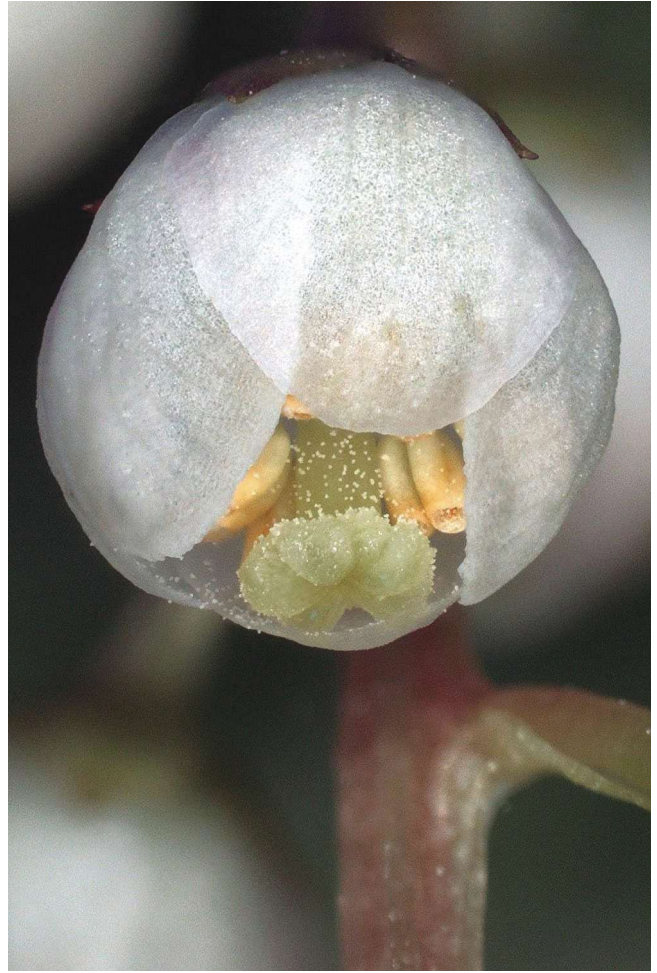
Eestis. Viimastel talvedel võis õitsvaid hanevitsa leida juba jaanuaris. Tavapildistajaid peibutab pigem roosamanna värvi õitega KÜÜVITS [79]. Ilusale värvile vaata mata kumbki suhupistmiseks ei kõlba.



78. Hanevits (*Chamaedaphne calyculata*)

79. Kүүvits (*Andromeda polifolia*)

Ka pisikesed UIBULEHED [80] on kanarbikuliste kampa arvatud, varem loeti neid omaette sugukonnaks. Marjapuid (pihlakas, toomingas, paakspuu jne) vaatleme tagapool.



80. Ümaralehine uibuleht (*Pyrola rotundifolia*)

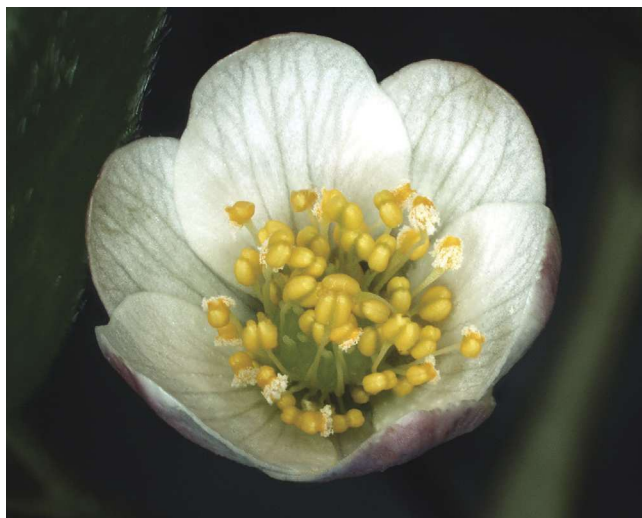
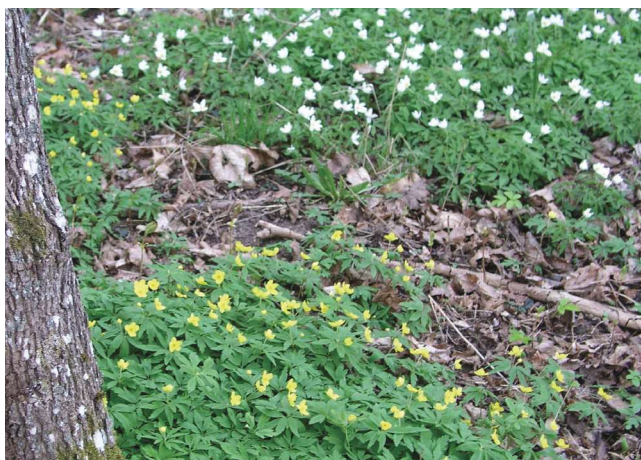
Kevadised tujutõstjad

Kõigepealt puhkesid tema küljes pungad, siis läks ta lehte ja tema pealael ning kätel hakkasid kasvama nurmenukud. Ta murdis neid enda küljest, sõi ära ja laulis: „Kui lasen õitel maitsta hea, septembrist mai saab õige pea.“

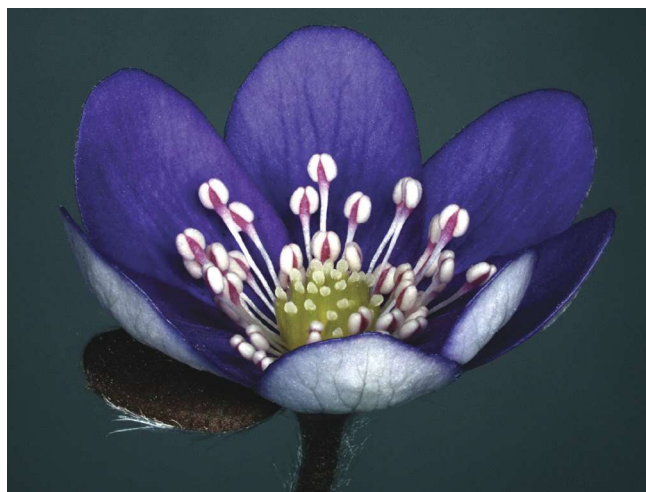
J. Brzechwa, „Pan Kleksi akadeemia“

Kevadega oleks võinud ka alustada. Lõokannusest oli juba juttu. SINILILL [81] ja ÜLASED [82] ei vaja tegelikult tutvustamist. Olgu siin neist pealegi paar näidet. Kas teadsite, et sinilille sinised ja ülaste valged või kollased õielapatsid polegi kroon-, vaid tupplehed? Isuäratavale välimusele vaatamata on nad kõik mürgised. Soomes ja Rootsis on varjulembene sinilill juba kaitse all. Ikka see

metsade jätkusuutlikkuse intensiivne suurendamine – no mis tost, et mahavõtmise kaudu...



82. Võsaiulane (Anemone nemorosa)



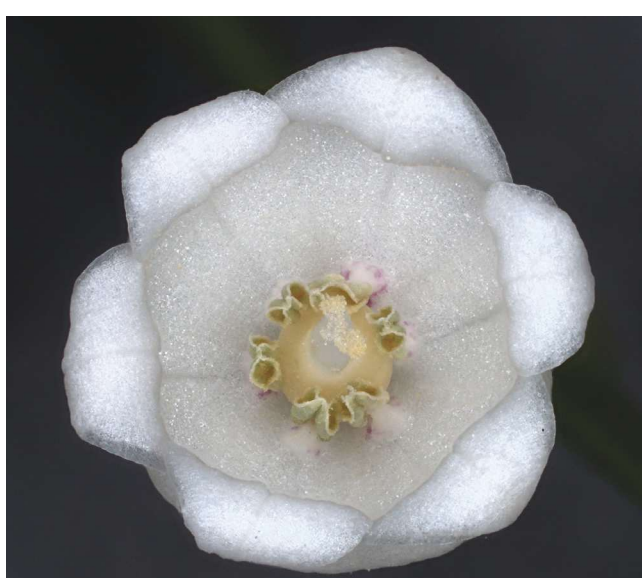
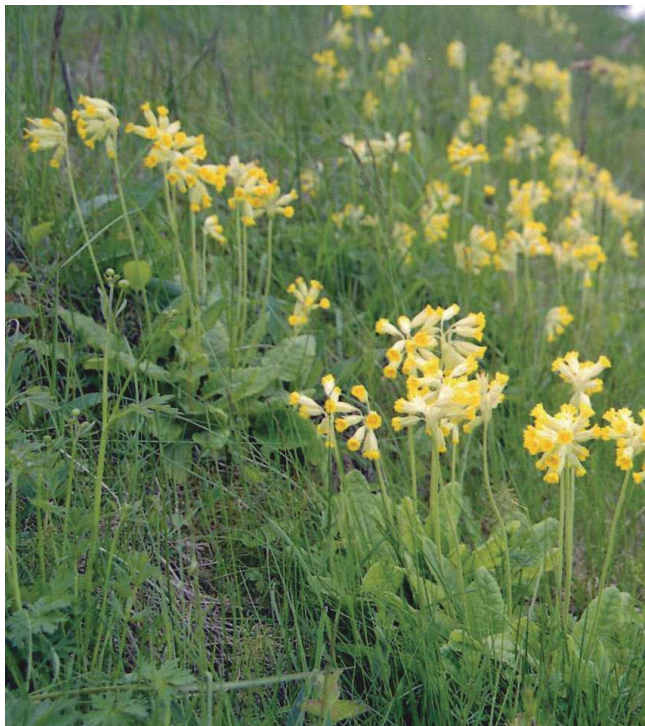
81. Sinilill (Anemone hepatica)



82. Kollane ülane (Anemone ranunculoides)

Varsti pärast ülaseid ilmuvad nurmenukk, maikelluke ja kuutõverohi. Õieti peaks maikellukese, kuutõverohu ja leselehe samuti marjataimedede hulka liigitama, kuid mürgisuse tõttu on targem neid maiuspaladena mitte propageerida. Kõigi nende õied paiknevad alaspidi, mis peibutab pinutajat sinna sisse piiluma. NURMENUKU [83] õis on oranžilaiguline, mis paistab mõnikord ka

väljastpoolt. Aga et MAIKELLUKE [84] võib olla seestpoolt roosakas, ma varem ei teadnud. KUUTÕVEROHU [85] kroonlehed on toredate karvatuttidega. Jeesus olla Peetrusele, kui tollel (ikka jälle) kõht valutanud, vahelduseks selle taime juurikat närida pakkunud. Ju siis polnud parasjagu karutubakat käepärast. Loomulikult saanud Peetrus ka nüüd terveks, ehkki jätnud juurikale seekord



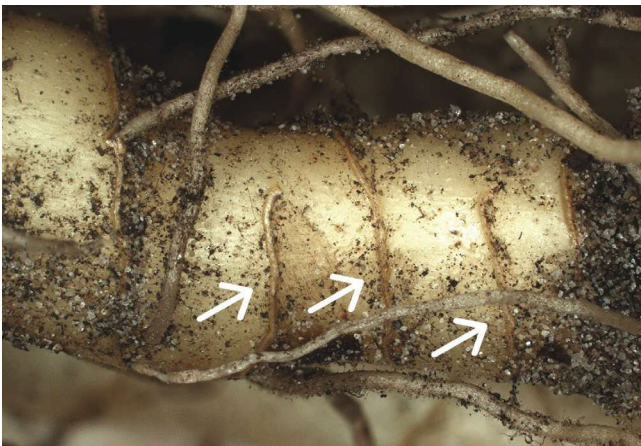
83. Harilik nurmenukk (*Primula veris*)

84. Maikelluke (*Convallaria majalis*)

ainult hambajäljed. Ehk märgivad neid ristvöödid, mis pildil näidatud nooltega? Võimalik muidugi, et püha-meestel oligi parajasti tekkinud tarvidus ka selle taime maa-alust osa kuidagi märgistada.



JÄNESEKAPSAS [86] nõrkeb tavaliselt pärast noppimist enne ära, kui teda jõuab pildistama hakatagi. Siiski oli vahva lähedalt näha ta pikki karvu. Mulle oli uudiseks, et jänesekapsas õitsevat pärast varasuve ka hiljem. Need õied on lühikese raoga ja peidavad end metsakõdusse



85. Harilik kuutöverohi (*Polygonatum odoratum*)

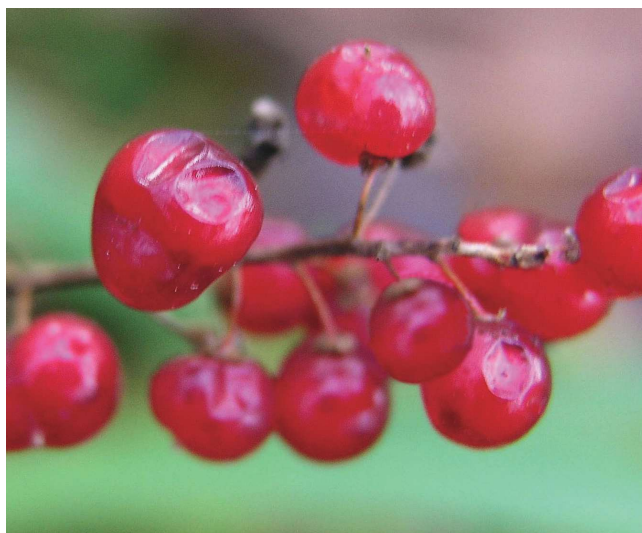
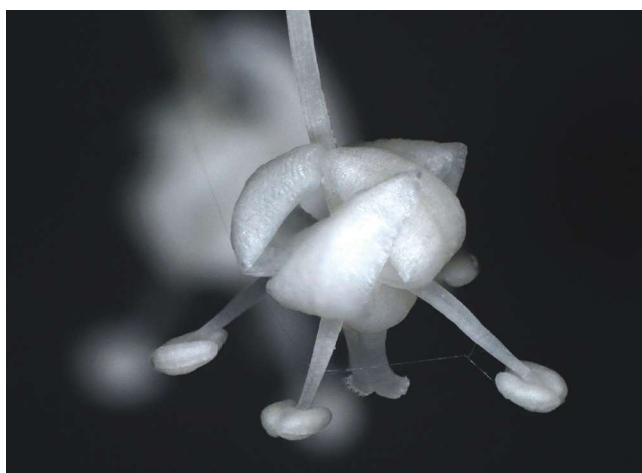
86. Harilik jänesekapsas (*Oxalis acetosella*)

või tihedasse samblasse. Jäävad pungataoliselt kinniseks ja kõige imelikum, et tolmeldavad end ise. Samuti talitavat ka paljud kannikesed. Otsustasin mõne sellise kindlasti üles otsida ja vist leidsingi.

Pisike valgeõieline LESELEHT [87] üllatas kirju pooltoore marjaga. Küpsenult on see punane.

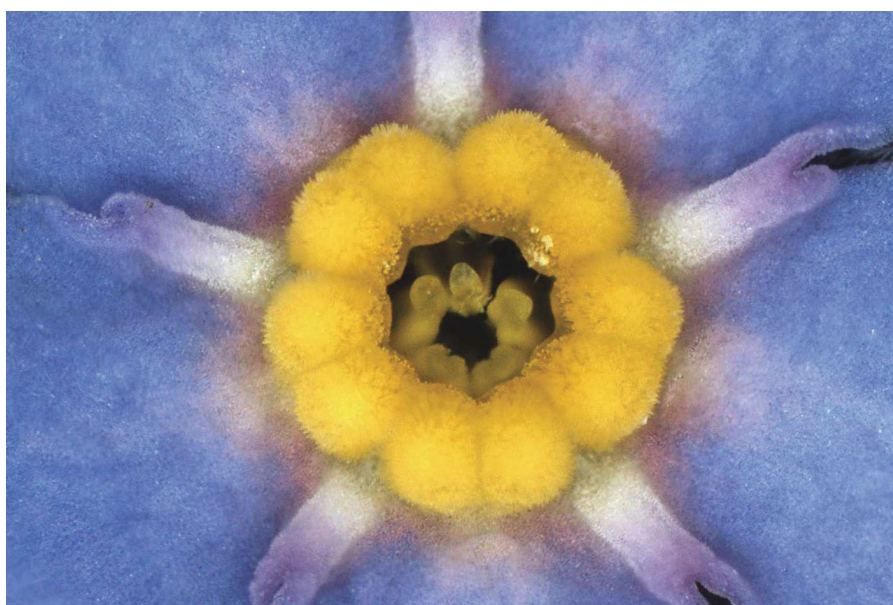


Jänese kapsa suvine õis

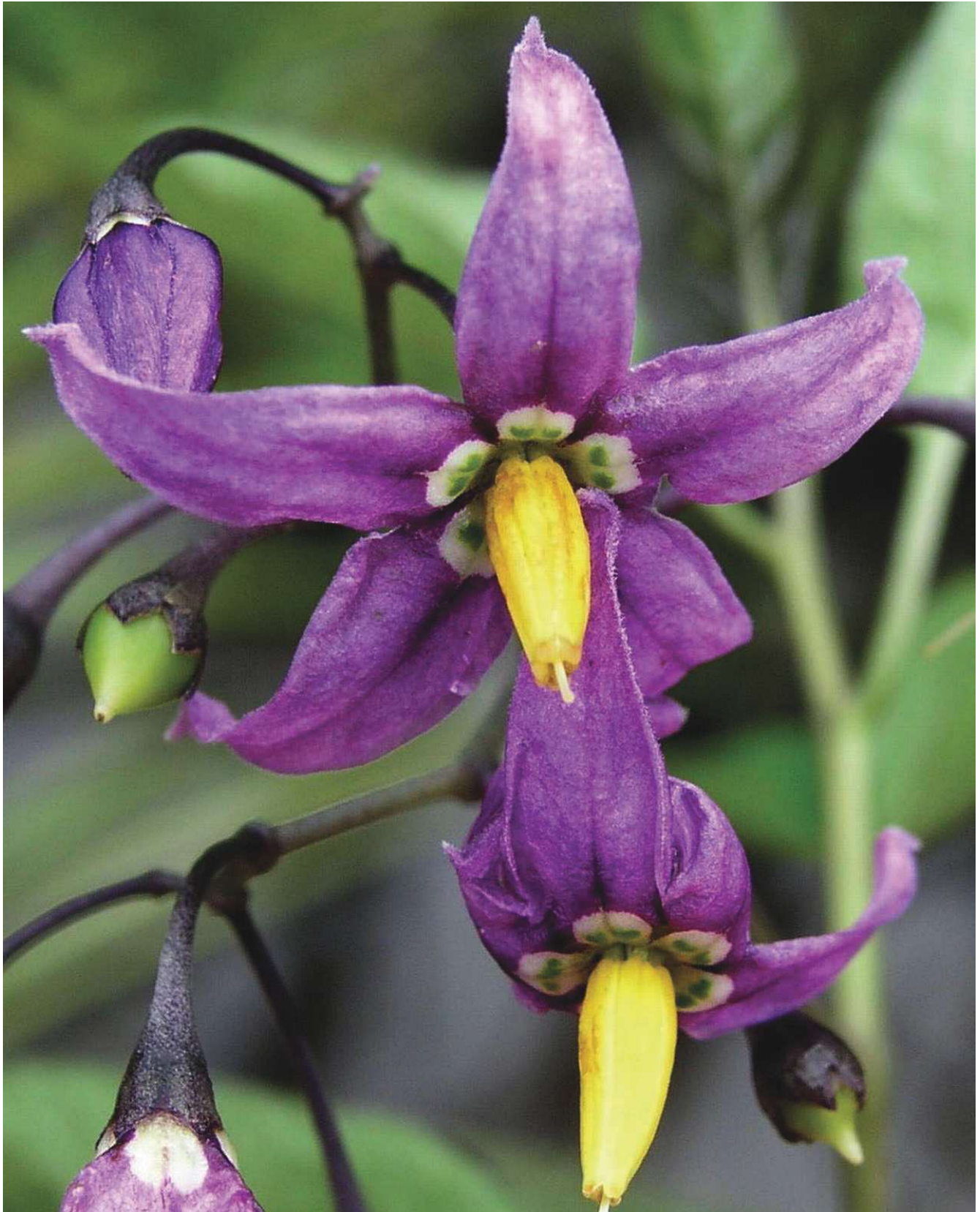


87. *Leseleht* (*Maianthemum bifolium*)

Ka PÕLD-LÕOSILMA [88] ehk meelespea võiks kevadlillede kilda arvata. Peale siniste, helelillade, roosade või valgete õite on ta ka toreka karvase varrega. Meelespea roosaõieline sugulane pääsusilm on samuti kevadine, aga lubjalembene, nii et meie kandi liivastel muldadel ta ei kasva.



88. Põld-lõosilm (*Myosotis arvensis*).



Harilik maavits (*Solanum dulcamara*)

Suuri ja pisikesi, siledaid ja karvaseid

Jänesel oli neid sõpru ja sugulasi niisugusel hulgal ja niivõrd erineva suuruse ja väljanägemisega, et Puhh ei osanud aimatagi, kas seda Pisikest on vaja otsida tamme otsast või lilleõite seest.

A.A. Milne, „Karupoeg Puhh“

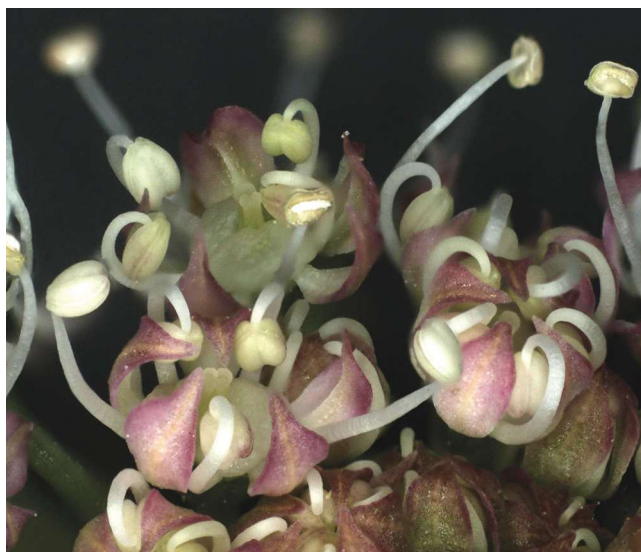
Kui suvi juba vunki kogub, siis suureneb tõenäosus komistada mõnele kõrgele, pisikeste valgete õitega sarikalisele. Umbes sellisele nagu aiaviljad till, porgand ja petersell. Ainult et aiaväliseid sugulasi pole tark tegu pimesi maitsma tõtata. Nende seas leidub selliseidki, kelle

manustamine võib degusteerija mõne tunniga loojakarja saata, näiteks mürkputk või surmaputk. Laiutavaid karuputki siinkandis õnneks pole, naadist tuleb juttu umbrohtude juures. See-eest mõnusad meetaimed on nad kõik.

Kõige tavalisem sarikaline on METS-HARAKPUTK [89], kes võib soodsal juhul katta hektareid. Soodsaks liigitab harakputk ise olukorra, kus teda ei niideta. Putki täis heinamaa viitab niisiis tüdinud või vanaks jäänud peremehele. Aga suurel ja lihaval HEINPUTKEL [90] on hoopis efektsed roosad õied.



89. Mets-harakputk (*Anthriscus sylvestris*)



90. Heinputk (*Angelica sylvestris*)

PALDERJAN [91] näeb samuti välja nagu roosade õitega putk. Lisaks sellele lõhnab vängelt, nii nagu paljud

loodusnähtust põhjustavad eri liiki mikroseedid, kes üritavad surevat võsu üksteise võidu enda valdusesse krabada.



91. Palderjan (*Valeriana officinalis*)

putkedki. Palderjani leotist manustavad mõned inimesed tema väidetavalt rahustava toime tõttu. Kassides tekitab palderjanilõhn võitmatut vajadust selle lähedusse pürgida. Legendi kohaselt olevat pahatahtlikud käed enne suuremaid nõukogude pühasid palderjanitinktuuriga ikka õnnistanud ka suurt Lenini kuju Tartu linnas Riia mäel. Siis kogunes pidulikele tseremooniatele peale parteilaste ka jokkis kõutse. Praegu asub samas kohas kõigest paar butafoorset suurtükki.

Palderjanist veel suurem ja veel roosam on PÕDRAKANEP [92]. Alguses oli temast juttu kui sõnakuulmatust modellist, kes kohe longu vajub. Õied on tal suured ja roosad, aga kõdunevad lehed ühed värvikirevamad, mida ma seni tean. Vaadake ise: kas te oleksite arvanud, et see on põdrakanep? Seda silmapaistvat



Põdrakanepi sügisene leht



ANGERVAKS [93] sarnaneb suuruselt, õitsemisajalt ja kasvukohalt sarikalistega. Moodustab suuri kogumikke. Väga hea meetaim, kuid kariloomad teda ei söövat. Päritolult on angervaks aga hoopis õunapuu sugulane. Samasse



92. Põdrakanep (*Epilobium angustifolium*)



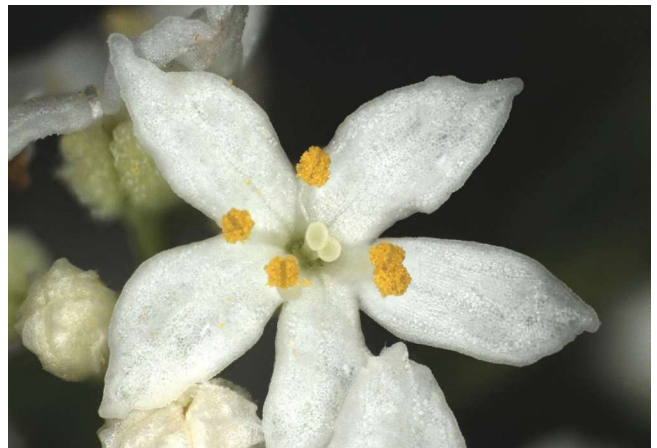
93. Harilik angervaks (*Filipendula ulmaria*)

roosõieliste sugukonda kuuluvad ka KORTSLEHED [94], kuigi nende välimus on teistsugune. Kasvult madalad, õied imepisikesed ja rohelised, lehed iseloomulikult voldilised. Sinna koguneb kiiskavaid kaste- ja vihmapiisku. Kortslehe liike on palju, kuid nad erinevad üksteisest väliselt väga vähe. Eestis esinevad liigid ei tootvat õietolmu ega saavat seepärast seemnealgmeid viljastada. Uus taim hakkab arenema hoopis munaraku kõrval asuvatest tavalistest rakkudest. Seepärast on ühe emastaimse seemnetest kasvavad taimed ühesugused. Et õisi pole vaja tolmeldada, siis ongi nad ilma kireva värvi, lõhna ja nektarita.



94. Harilik kortsleht (*Alchemilla vulgaris*)

Väga paljude pisikeste õitega on MADARAD [95-96]. Mõned neist on ka kanged lõhnama. Roomavat madaarat ehk virna vaatleme umbrohtude seas.



95. Valge madar (*Galium album*)



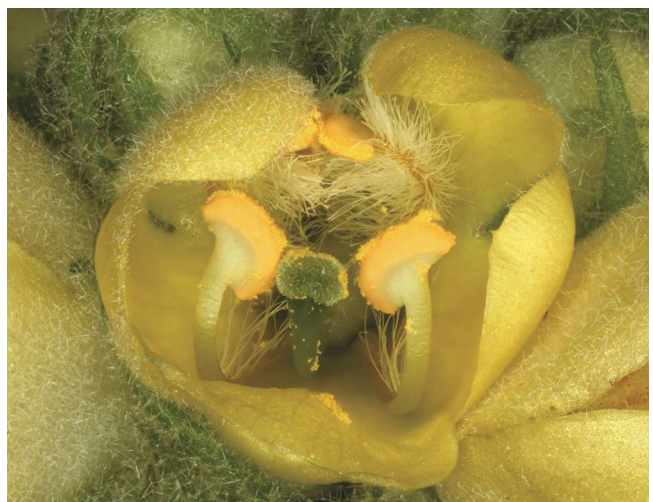
96. Hobumadar (*Galium verum*)

Pisiõielistest leidub meil aia taga ohtralt veel VÄIKEST OBLIKAT [97]. Tema taimed on kahte sugu. Vilju kutsutakse pähklikesteks, kuid söömiseks on need lootusetult väikesed.



97. Väike oblikas (*Rumex acetosella*). Ülal isasõis, all emasõied

Ümbruskonnas leidub neli suurt, ilusate õitega karvast taime. Ravimtaim ÜHEKSAVÄGINE [98] on neist suurim (võib ulatuda üle 2 m), mõnusalt pehmekarvane ja kollaste õitega. Päritolult mailaseline, kuid välimuselt täiesti omamoodi. Asustab kuivi kohti ning et meil on aed liivane, siis sirgub ta sealgi kenasti.



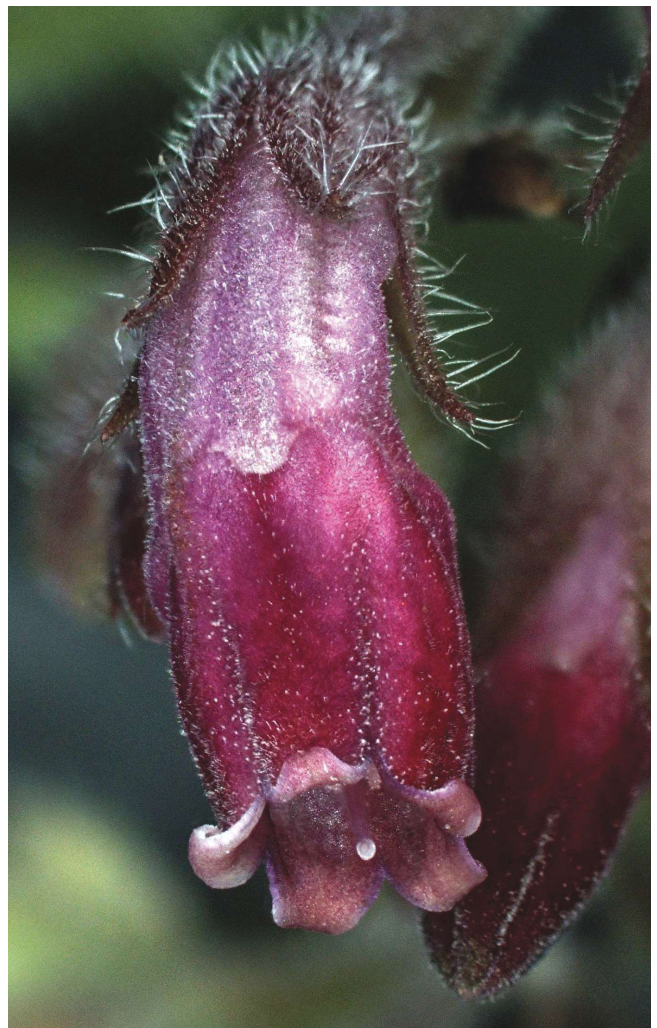
98. ÜheksaväGINE (*Verbascum thapsus*)

Tumesiniste või lillade õitega IMIKA [99] õiekrooni putkes leidub nektarit, mille kättesaamise katsed on andnud taimele nime. Järve ääres niiskel mullal kasvab



99. *Imikas* (*Anchusa officinalis*)

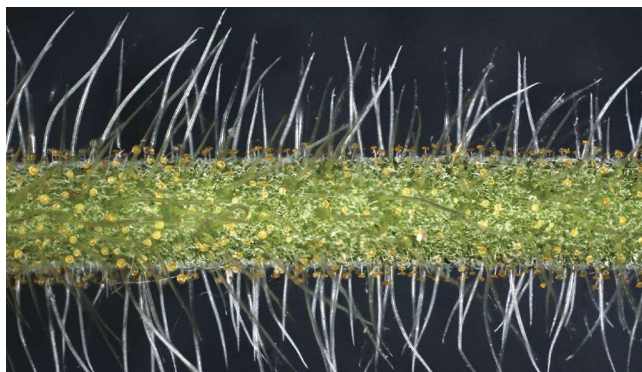
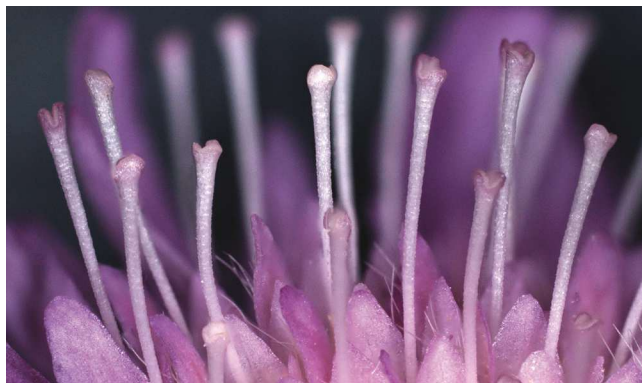
rippuvate torujate õitega VAREMEROHI [100]. Tema on Eestisse tõenäoliselt kultuurtaimena sisse toodud. Põletikuvastase toime tõttu on varemerohu leotisega



100. *Harilik varemerohi* (*Symphytum officinale*)

haavu loputatud, paiseid ja luumurde ravitud. Helelilla ÄIATARI [101] nimi on folkloristi M. J. Eiseni järgi tulnud vanaaegsest Lõuna-Eesti sõnast „äijätäri“, mis tähendavat naissoost kurivaimu tütart või ema. Ise ei oskaks seda leebet lillekest küll kellegi pahatahtlikuga

seostada. Karva-ja õierohkuse tõttu kihab äiatar enamasti pisimutukatest, kelle pildistamata jätmine nõuab tegijalt kõva kannatust. Kui mõni säärane asjapulk juhtus säritamise hetkel ikkagi fookusesse lipsama, aitab ainult fotošopp.



101. Harilik äiatar (*Knautia arvensis*)

Umbrohtude top 10

Kolme nädala pärast on muruplats tihedalt täis ohakaid ja muud rämpsu, mis roomab mööda maad ja tungib küünra sügavuselt mulla sisse; ja kui sa tahad neid välja kiskuda, katkevad nad kohe juure pealt või toovad endaga kaasa terve seljatäie mulda. Paistab, et mida jäledam rajakas, seda visamalt ripub ta elu küljes.

Karel Čapek, „Aedniku aasta“

Siia paigutasin need, keda olen pidanud aiast kas sageli või suures koguses toore jõuga eemale peletama. Kindlasti ei tähenda see, et nad oleksid teistest taimedest alaväärsemad, pigem just ülearu edukad. Samas, mõnigi tavaliselt umbrohtude sekka liigitatav taim meil seda pole, kuivõrd püsib enam-vähem vaguralt tee ääres või põlluservas. Kuid formaalselt puhaste paberitega tegelane võib omakorda umbrohuks kvalifitseeruda. Näiteks kartulimaa kaevamine ühes aiaservas seostub mul männijuurte regulaarse läbiraiumisega.

Erinevalt „päris“ lilledest on enamik pahadikest kuivõrd söödavad – ehkki minu meelest mitte ükski eriti maitsev. Aga kui nii, siis ei peaks päris nälga jääma ka porilaisk peenategija: piisab sellestki, kui mitte rohida ja mingi saagi saab ikka. Kümne väljavalitu kohta ei leidnud ma vihjeid söödavusest ainult võõrkakra ja virna puhul. Millegipärast ei halvenda mürgisus või mittesöödavus aga positiivset suhtumist klassikalistesse vaasililledesse. Ju siis ei käi kõik kõhu kaudu!

ORASHEIN [102] on vintske tegelane. Tähtsaim osa temast – kollakas risoom – asub maa all. Kui kõrttest tirda, siis need tavaliselt katkevad, aga risoom muigab



mullas ikka edasi. Sagedamini jääb orashein kittumata marjapõõsaste varjus, kelle juurte lõhkumise hirmus on teda keerulisem välja rookida. Sedasi võib ta sirutada kasvõi pooleteistmeetrise kõrre. Kui aga orashein on saanud asja tõsiselt võtta, siis tuleb temast lahtisaamiseks maa vakshaaval tühjaks rebida, nii et aia äärde kogunevad põlvkõrgused risoomipuntrate virnad. Ja kui hiired jätvavad oma peenarde või põõsaste alla sebitud talvevarudest muist risoome söömata, siis saab ka sügisel hoolsalt puhtaks rohitud aiamaast orasheinapõld. Et oleks edaspidigi, mida varuda.



102. Harilik orashein (*Elymus repens*)

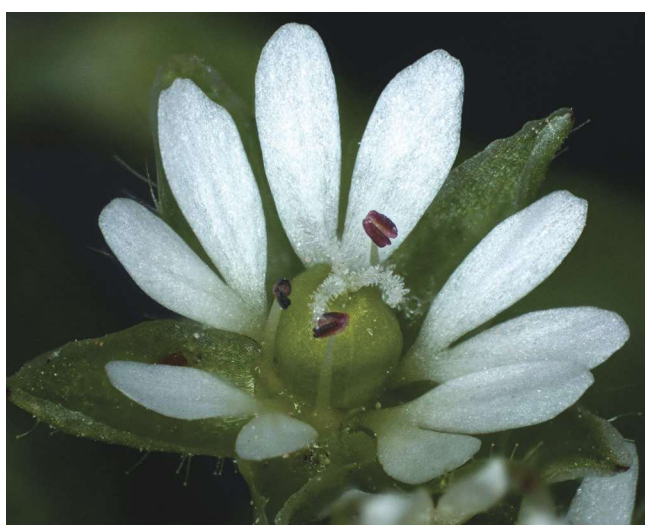
NAAT [103] on sarikaline, kelle strateegia sarnaneb orasheina omale. Maa-alused juurikad on naadil val-



103. Naat (*Aegopodium podagraria*)

ged, jämedad ja agarad levima. Päril kuiv muld talle ei meeldi. Seepärast kaasneb naadi sügisese väljakitkumise ka rohkesti pori. See-eest aga on mõnus niita

lihavaid pealseid, mis langevad kergesti ükskõik kui nüri vikati ees. Juurikaid niitmine suurt ei häiri, aga aiaser-



104. Vesihein (*Stellaria media*)

va ja põõsaste ümbruse saab sedasi paariks nädalaks lagedamaks küll.

VESIHEINAL [104] eriti võimast maa-alust aparatuuri pole. Enamasti jääb ta ka kasvult madalaks. Hulganisti koos peavad tema varred kasvama seetõttu, et üks-teisele toetudes suudavad nõrgad varred püsti püsida. Õis on valge, õrn ja elegantne. Omapead jäetud vesihein aga hõivab lagedal mullal kiiresti kõik vabad ruutsentimeetrid.

Ameerika päritolu KARVANE VÕÕRKAKAR [105] on Lõuna-Eesti peenramaade viimaste aastakümnete ere komeet. Koolipõlvest ma ei mäleta, et temaga oleks erilist pahandust olnud. Nüüd üritab ta aias keskus-vest sügiseni katta kõiki mõeldavaid pindu nagu vesiheingi. Tollest on ta suurem ja tugevam ning võimsa

narmasjuurestikuga. Keskmise taime väljarebimine toob kaasa mõnisada grammi mulda, mis kuidagi tagasi puudeneda ei raatsi. Isegi ülestiritud taim võtab juured alla, kui päike teda kohe kuivaks ei kõrveta. Kui õied on jõudnud avaneda, siis saavad neist ka närtsival isendil mõne päeva jooksul seemned. Võõrkakra levikut



105. Karvane võõrkakar (*Galinsoga ciliata*).
Suur roheline nelinurk kartulimaa keskel koosneb hoogusattunud peategelasest, kelle eemaldamiseks mul kulus mitukümmend kärutäit



105. Karvane võõrkakar (*Galinsoga ciliata*)

soodustas aiamaade väetamine suurlautadest pärineva sõnnikuga, mis sisaldas Venemaa jõusöödaga kaasatunud seemneid.

VALGE HANEMALTS [106] on klassikaline seemnetega paljunev umbrohi. Maa-alust juurikat pole temalgi,



106. Valge hanemalts (*Chenopodium album*)

ainult peened niidid. See-eest tarmukas pealehakkamine. Kui kuskil üldse midagi ei kasva, siis on hanemalts ühe esimesena platsis. Aiaviljad peet ja spinat on hanemaltsa lähedased sugulased.

KÕRVENÕGES [107] tuleb alles nüüd... Ilmselt seepärast, et meie aiamaa pole enamasti nii hukas, et nõges oleks seal peamine umbrohi. Eeldustelt sünniks ta igapäidi esikohale: lisaks seemnetele ja vägevale risoomile



107. Kõrvenõges (*Urtica dioica*). Paremäl ülal isasõied, paremal all emasõied

veel rohijaid heidutav kõrvevõime. Pildil on näha ka sipelghapet sisaldava paunaga kõrvekarvad, mis naha sisse torkavad. Isas-ja emastaimed on erinevad.



PÕLDOHAKAL [108] on hästi levivad seemned ning veidi okkalised võsud. Veel kavalam rohimisvastane trikk on tal kergesti katkev, püstloodis sügavikku suunduv varrejätk. Sedasi jääb juur alles ja saab kiiresti uusi kasve produtseerida. Muiste mõisapõldudel olla ohakate lämmatamiseks varreköntide otsa tühjad õllepudelik püsti pandud. Tolle aja kõrtsidel võis olla seega päris korralik käive!



108. Põldohakas (*Cirsium arvense*)

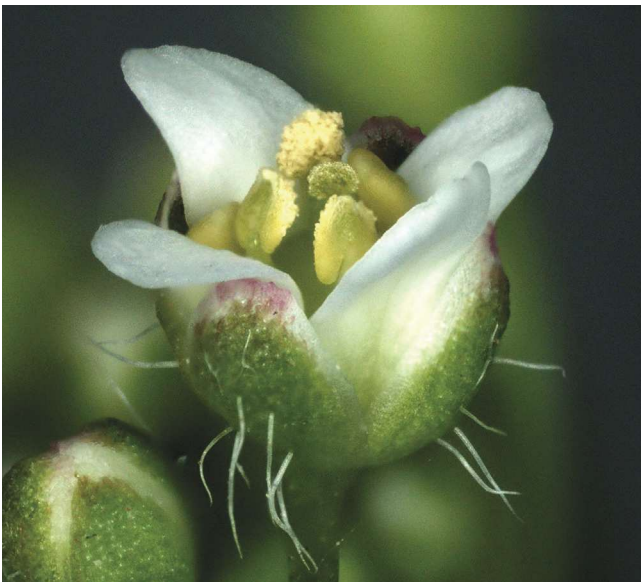
Kui PÕLDOSI [109] poleks aiamaal oma risoomiga nii edukas, võiks ta minu poolest kuuluda kasvõi ilutaimede

hulka. Sedavõrd erinevad ja omamoodi on ta kevad- ja suvivõsud.



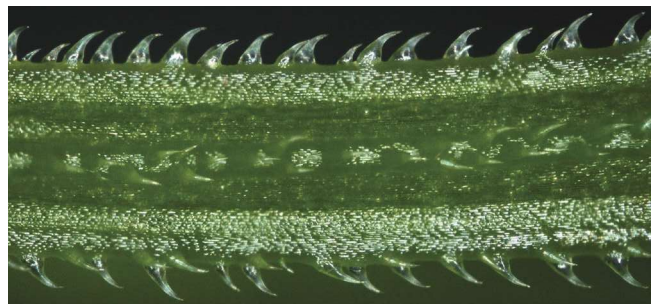
109. Põldosi (*Equisetum arvense*)

HIIREKÕRV [110] liivasel mullal eriti hull vaenlane pole: kuigi tihedalt ei kasva ja välja tõmmata on teda ka päris kerge. Lääne-Eestis, koolivend Tõnu niiskel aiamaal, aga suutvat too superstaar lämmatada kõik konkurendid. Raviomaduste tõttu (sisemiste verejooksude peataja) kasvatatakse hiirekõrva isegi kultuuris.



110. Harilik hiirekõrv (*Capsella bursa-pastoris*)

VIRN [111] on pika lõdva varrega madar, kes ronib mööda teisi taimi. Mööda inimesi ka, kui saab. Vars, leheservad ja viljad on tal haakuvate harjastega. Kõige paremini sobib virnale kartulimaa, sest kartulid on suure kasvuga. Paratamatult tuleb aga mõnikord kartulimardikaid rookida ja siis jääb ka vaene virn jalgu. Põhja-Eestis aga kutsutavat virnaks hoopis vesiheina.



111. Roomav madar ehk virn (*Galium aparine*)



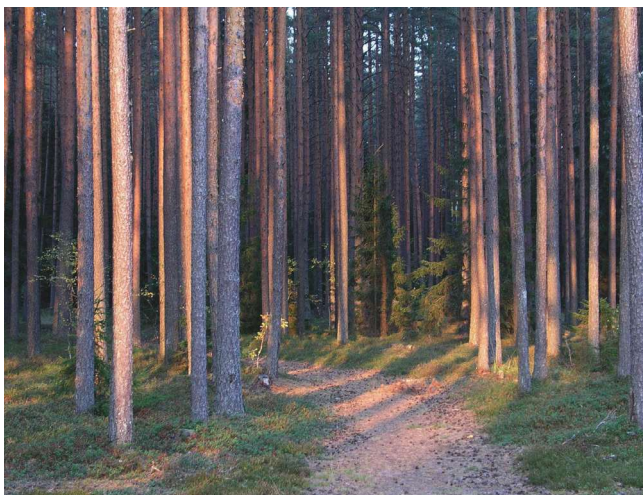
Puud

Okaspuud

*Kus nüüdsel ajal enam see mets või see õige kuusk!
Mõni lapike võsa, sealgi tammub suvel kari ja kuus-
kede okkad on imelühikesed ja värv kollakas. Aga
vanasti kuusk oli nii lihav, et söö või ise ilma leivata,
okkad nii pikad nagu meie päevil mändidel.*

Juhan Jaik, „Pajupill“

Okaspuudega on selge sott. Kolm kodumaist, siis veel lehised ja ongi kõik. Jugapuust pole Lõuna-Eestis esialgu mõtet rääkida. MÄND [112] on siinkandi kõige tähtsam puu. See näitab, et me elame lahjal maal, kus pole eriti mõtet põldu teha. Aga männimets laseb see-eest natuke valgust ka teistele taimedele läbi. Kui mände ongi



112. Hariliku männi (Pinus sylvestris) emaskäbi

rohkem kui kuuski, ei tähenda see, et noid üldse poleks. Just KUUSED [113] on metsashulkujate tõelised sõbrad. Annavad lahkesti vihmavarju, tulehakatust ja oksti külje alla. Kuid korralikus kuusikus on pime ja peale sammalde-seente suurt muud ei kasva.



112. Männi isaskäbid ja okkad



113. Harilik kuusk (Picea abies)



Ülal kuuse okas ja isaskäbi, all emaskäbi

Meil kasvab õues ka üks LEHIS [114]. Häbi küll, aga ma ei tea siiani kindlalt, mis liiki. Et ta okkad ei lähe sügiseti väga kollaseks, siis arvatavasti euroopa lehis. Üllatas, kui värviline võib noor lehisekäbi olla. Männi noored emaskäbid on punakaspruunid, aga lehise ja kuuse omad mõlemad karmiinpunased. Ainult et lehise käbisoomused on pikemad ja õrnemad.



114. Lehis (Larix sp.)

KADAKAS [115] tahab veel rohkem valgust kui mänd ja lepig seepärast peaaegu igasuguse mullaga. Ainult päris raba talle ei sobi. On kahekojaline: isas- ja emaskäbid eri põõsastel. Männil, kuusel ja lehisel leidub eri sugu käbisid samal puul.



115. *Harilik kadakas* (*Juniperus communis*). *Paremal ülal isaskäbid ja all emaskäbid („marjad“)*

Lehtpuud

Mis tükke teie olete hakanud tegema, teete lepa propagandat! Kas lepp on mõni puu! Paned ahju, siis kiunub. Ja lepavõsa tungib minu aeda, iga aasta niidan. Miks te kaseoksi tuppa ei too? Kask on hea küttepuu ja laiad läiksängid tehakse kasepuust ja...

Viivi Luik, „Kõik lood Leopoldist“

Õite poolest võib lehtpuud jagada kaheks: need, kelle õied on erinevat sugu ja need, kellel leidub samas õies nii tolmukaid kui ka emakaid. Võtame alguses erisooliste õitega puud.

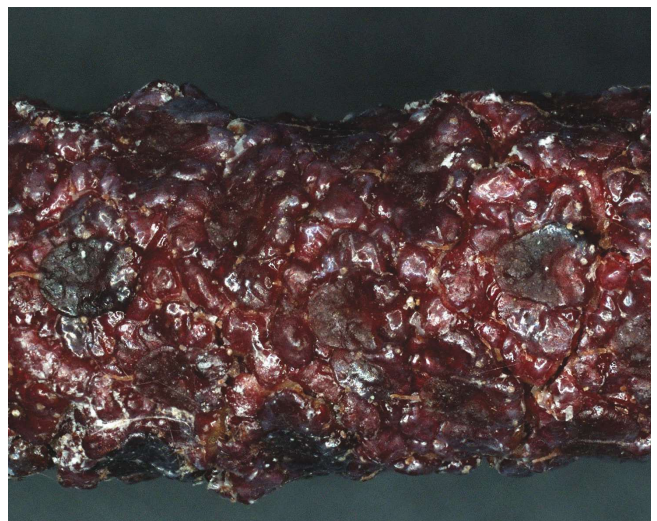
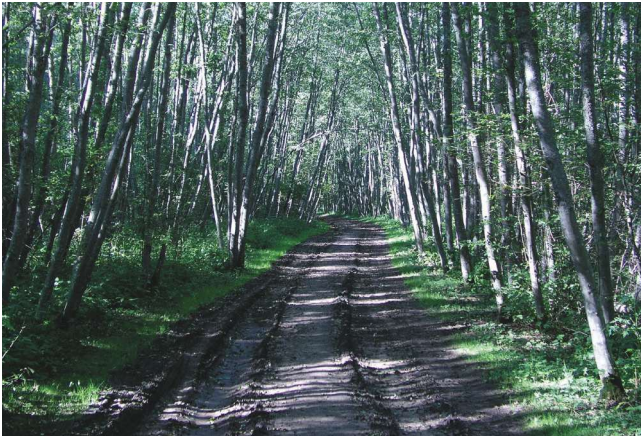
Eesti kõige tähtsam lehtpuu on KASK [116], sest teda leidub kõige rohkem. Kase kasutusvõimalusi on

rohkesti: küte, vineer, mahl, raviseened, saunavihad... Ka urvaplaastrina on ta pikalt kasutusel olnud, kuigi tänapäeval seda efektiivset ja odavat ravimit halvustatakse. Kaseliike on meil neli, neist puid kaks (arukask ja sookask). Segaseks jäi üldlevinud väide sookase võrsete täielikust karvasusest, võrreldes arukasega. Otsisin rabaservast kõige sookaselikuma sookase. Mõned võrsed olid tõesti osaliselt karvased, mõned üldse mitte. Arukase võrsed olid küll kõik paljad ja vahakirmega, nii nagu vaja. Kui see sookask nüüd polnud salaja mõne arukasega sehvti teinud... Tõnu lohutas, et sookasel kasvavatki karvad vaid vesivõsudel, kannuvõsudel või siis päris pisikestel puukestel.



116. Arukask (Betula pendula). Ülal paremal emasurb, all vasakul osa isasurvast. All paremal arukase ja sookase (Betula pubescens) võsud

Isiklikus plaanis on LEPP mulle [117] olulisemgi, sest kütan eluruume peamiselt lepahalgudega. Kuivõrd ma tooreid puid ahju ei topi, siis nad seal ei kiunu, vaid põlevad ilusti tasapisi. Lepal on välja pakkuda efektsed tumepunased urvad (nii isased kui ka emased). Lehed ei lähe sügisel kõrvitsakollaseks nagu kasel, vaid kohe pruuniks. Noorte okste koor on tumeroheline ja suurenemisel ilusa mustriga. Hall lepp ja sanglepp on lähivaates enamikus asjades üsna sarnased.



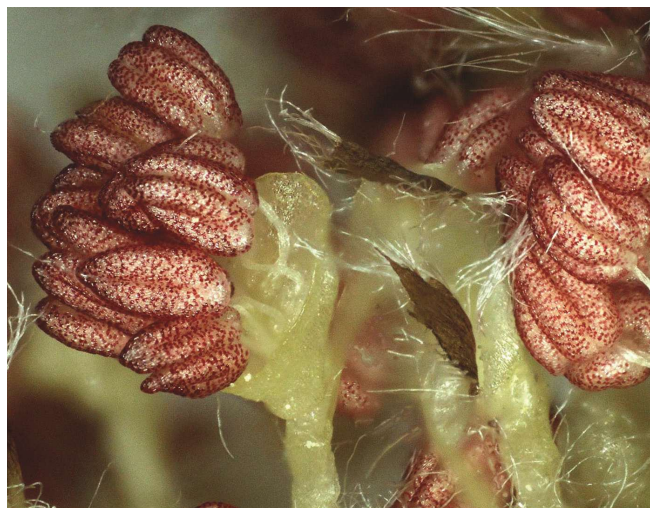
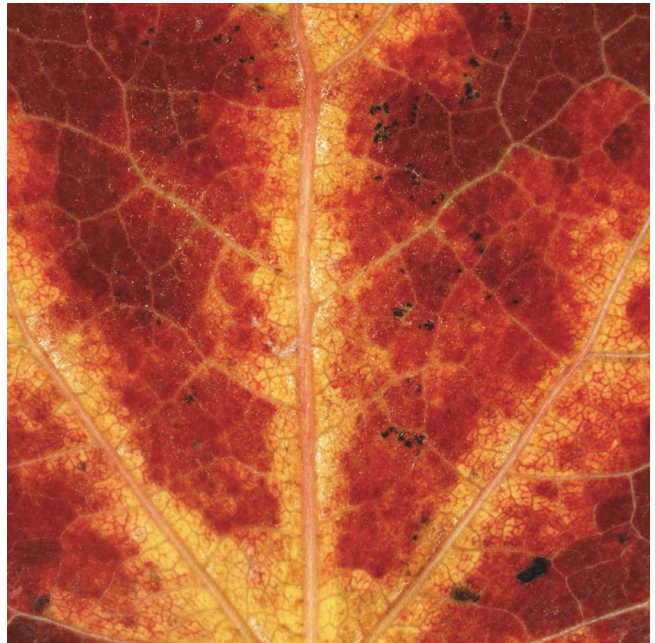
117. Hall lepp (*Alnus incana*). Ülal paremal emasurb, all paremal osa isasurvast

PAJUSID on Eestis paarkümmend liiki. Ka meie kandis leidub neid kraavides ja sooservades mitu. Metsas, õigemini metsaservas, kasvab neist ainult RAAGREMMELGAS (laanepaju, kitsepaju) [118]. Õitseb kevadel vara, aga veel varem viiakse vaasi pajutibusid (puhkemata isasurbi). Üllatasid mitmekesine kooremuster ja sügiste lehtede värvikirevus.



118. Raagremmelgas (*Salix caprea*). Vasakul ülalt alla: isasurvad, tolmukad ja emakad

Pajud ja haab on kahekojalised: isas-ja emasurvad eri puudel. Kui keegi tahab näha tõeliselt punaseid lehti, siis otsigugi neid HAABADELT [119]. Võib juhtuda, et tulipunased on isegi kevadised noored lehed. Haava õitsvad oksad asuvad enamasti nii kõrgel, et urbadeni ei ulatu. Seekord õnnestus alla toimetada ainult emaspuu õisi. Isaseid sain õues mahasaetud sugulaselt hõbepapliit. Aga needki olid puha punased!



119. Harilik haab (*Populus tremula*). *All paremal hõbepapli* (*Populus alba*) tolmukad

SARAPUU [120] sarnaneb õite poolest lepaga. Isasurvad on pikad ja tolknevad, emasõied nagu pisi-kesed ümarad käbid. Nad paiknevad siiski üksikult, mitte „käbitäite“ kaupa nagu lepal.



120. Harilik sarapuu (*Corylus avellana*). All vasakul emasurb, paremal isasurvad

TAMME [121] puhul meenuvad esimesena tõrud. Õisi on vähesed näinud või neile mõelnudki. Siiski on ka tamme õied väga erinevad. Isased kipuvad koosnema peaaegu ainult tolmukapeadest, aga emased võivad olla efektselt punased, ehkki tibatillukesed.



121. Harilik tamm (*Quercus robur*)

SAAR [122] on meil järveäärses segametsas üks põhilisi puuliike. Isasõied koosnevad peamiselt tolmukatest, emased roosamanna-taolisest ollusest. Saartel on suured mustad pungad ja helehall noor koor.



122. Harilik saar (*Fraxinus excelsior*)

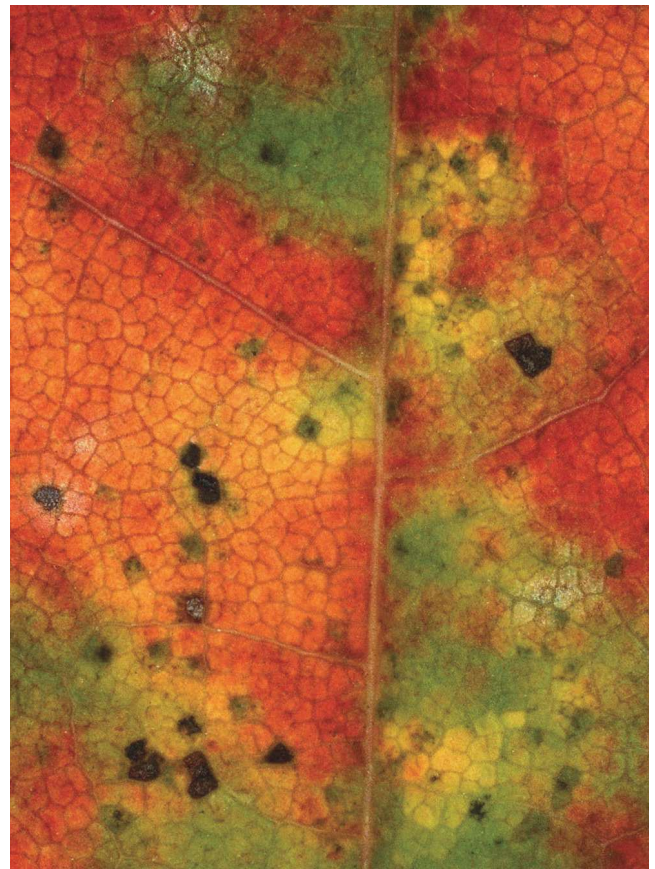
Kui ASTELPAJU [123] marjadest ja nende saadustest võib pajatada igaüks, siis läks tükk aega, enne kui ta õied aias üles leidsin. Paar aastat magasin õitsemise lihtsalt maha, sest see toimus veelgi varem kui pajudel. Kui õied ilmuvadki, pole neid kuigi kerge okstest eristada. Rääkimata sellest, et püüdsin asjatult meenutada, millised olid isased, millised emased põõsad.



123. Harilik astelpaju (*Hippophaë rhamnoides*). Üleval paremal isasõied, all paremal emasõied

Liitsuguliste õitega puudest on üks suuremaid VAHER [124]. Tema rohekaskollased õied ilmuvad hiliskevadel ja lõhnavad. Noor koor on helepruun, tumepunaste

pungadega. Kui eemalt vaadates on vaher sügisel üks kirevamaid leheomanikke, siis lähivaates pakuvad mitu väiksemat puud-põõsast talle tõsist konkurentsi.



124. Harilik vaher (*Acer platanoides*)

PÄRN [125] kipub jääma värvilisemate naabrite varju. Pärnaõied on üldtuntud, aga suurendamiseks natuke „liiga“ suured. Lehe allküljel asuvad toredad karvapesad, mida teistel puudel ei teagi.



PIHLAKA [126] tuntuim osa on ilmselt marjad. Õied on eemalt vaadates efektsed, aga lõhnavad üpris ebalillelikult. Pigem oleks nagu miski halvaks läinud. Aiapihlaka (aroonia) õitel on ka punased tolmukad. Mõlema lehed



126. Harilik pihlakas (*Sorbus aucuparia*)



125. Harilik pärn (*Tilia cordata*)



Must aroonia (*Aronia melanocarpa*)

võivad minna sügisel erepunaseks. Et nad on vahtra-lehtedest tillemad, ei paista nende värv paraku sama kaugele.



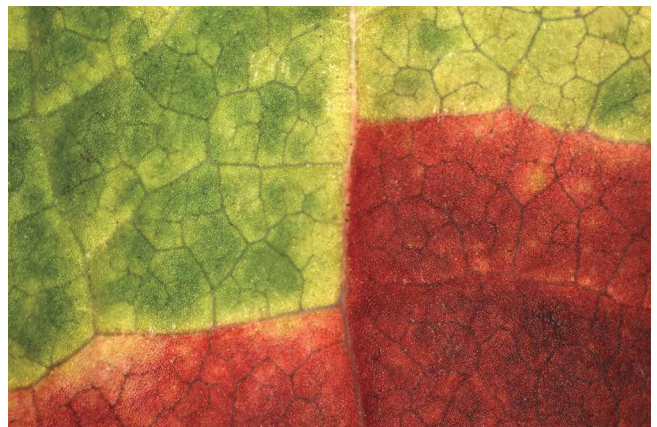
TOOMINGAST [127] meenub kõigepealt valgete õie-kobarate tugev lõhn, millega seostuvad ööbikulaul ja sääsepilved. Oksad ja lehed aga lõhnavad üpris vängelt,



126. Pihlaka mari ja sügisene leht



127. Harilik toomingas (Prunus padus)



eriti kui neisse komistada. Toomingas on mihkel põõsavahesid risti-rästi vintskeid oksa täis kasvatama. Koor ja marjad on tumedad. Süüa marju võib, kuid maitse pole suurem asi. See-eest värvuvad lehed sügise ti õige kirjuks.

PAAKSPUU [128] sarnaneb natuke toomingale, kuid on madalam ja kergesti murduvate okstega. Õied tillukesed, valkjad ja paiknevad üksikult, kuid meeldivad mesilastele. Marjad on mustad, aga süüa neid kohe kindlasti



ei maksa. Paakspuu on vähemalt sama vänge lõhnaga kui toomingas, aga maitseb millegipärast lammastele.

TÜRNPUU [129] on paakspuu sugulane. Pikkade astlatega, kõver vintske puu või põõsas. Õied on kollakad ja kogunenud suurtesse kobaratesse. Marjad sitikmustad ning teevad kõhust lahti. Puit on oranžpunane ja erilise mustriga. Üks ilusamaid, mida Eestis puudel üldse leidub.



128. Harilik paakspuu (*Frangula alnus*)

129. Harilik tärnpuu (*Rhamnus cathartica*)



Ristlõik türnpuutoikast

Veel natuke mõtteid inimestest, lilledest ja raamatutest

Kui mees teeb peenestatud kantaka taimest, ahvi väljaheitest ja landžalika taimest segu ja viskab sellega naist, siis pärast seda ei armasta see naine enam kedagi teist kui ainult seda meest.

Kaama Suutra

Miks inimesed ikkagi lilli nopivad, neid ühtlasi rängalt vigastades või isegi tappes? Kahtlustan, et see on jää-nuk kunagisest kosimiskombest. Et poolehoidu võita, nottis mees mingi söödava lojuse ja loovutas selle naisele. Kuivõrd tänapäeval surnud loomi enam pakkuda ei sobi, olgu siis vähemalt lilledki. Või mine tea, ehk ajaks tükk fileed või suur forell ka nüüd asja ära. Olen täheldanud, et ehtsate õite asemel kõlbavad mõnikord ka pildid – koguni siis, kui neis pole ei hinge ega „vaud“. Ahvi väljaheitest tekitaksid tänapäeval pigem segadust. Vaevalt leiduks kuigi palju naisolevusi, kes nendega pih-tasaamist poolehoidliku elevusega tervitaksid. Pealegi saaks autentset kakat siinkandis hankida vist ainult loo-maaiast, sedagi tagaukse kaudu.

Vanasti väljendus naissoo esindajate lillelembus ka pärjapunumises või õite juustesse torkamises. Osalt vist isegi selleks, et mehi ligi meelitada. Linnarahvas sellist traditsiooni jätkata ei saa: pole õigeid lilligi, punumis- oskusest rääkimata. Pealegi on paljud tänapäeva naised oma jutu järgi primitiivsete eelkäijatega võrreldes palju iseseisvamad ja koguni loodushoidlikumad. Lilledel jõhkra vigastamise asemel lasevad nad nahale joonista-da vallatuid pilte ning kleebivad näppudele pikki kunstipäraseid küüsi. Mõnel soojal ja niiskel maal (näiteks Havai), kus õisi leidub massiliselt, riputatakse neid siiski ka tänapäeval pähe või kaela, isegi meestele. Pirakate puuokstest vanikutega õnnistatakse ka spordivõistluste võitjaid ning laulupidude korraldajaid. Pärast kohustus-likke selfisid pole säärase aumärkidega aga enam midagi peale hakata. Ka matusepärgi läheb vaja väga lühike-seks ajaks, ja muidugi hoopiski mitte kaelaskandmiseks.

Tiigrihüppe tuules võib tunduda, et kõik, mis jääb netipõhisest suhtlusest kõrvale, on mõttetu, lootusetult vananenud ning sureb lähemas tulevikus välja. Ega lil-ledki oska sotsiaalmeediat kasutada, mistõttu neid selles tähenduses tõesti samahästi kui olemas pole. See-eest võrguvälises maailmas – mis kogu digikeskkonna kiuste

ikka veel jonnakalt eksisteerib – kasvasid lilled ammu enne inimese kui liigi teket. Rääkimata võrgust endast. Suurem osa neist säilib tõenäoliselt ka pärast inimes-te väljasuremist. Kas siis ikka on veel netiühendust? Ei tea, ei tea... Ehk nägelevad satelliidid, külmkapid, tol-muimejad ja muruniitjad omavahel ikka edasi.

Endel Lippmaa* arutles inimesest kui liigist nii. „Inimene asendas kunagi teised elusorganismid, miks ei või mõni teistsugune intellekt asendada inimest maa-keral? Ainult et see intellekt ei hooli siis enam inimesest, samuti nagu inimene ei tunne mingit erilist südamesoo-just nende usside vastu, kellelaadsetest ta kunagi arenes. Inimene kui liik elab kõige enam mõni miljon aastat. Ta on juba kolm miljonit elanud, kui olla liberaalne inime-se defineerimise suhtes, üle nelja-viie miljoni ta küll ei ela. Ükski seda tüüpi organism ei ela kauem kui mõni miljon aastat, ta on ajutine nähtus niikuinii“.

Mõnedel andmetel aga polevat lilled igal pool su-gugi nii juhmid kui meie lähemas ümbruses. Näiteks Paradiisis „on puud alati rohelised ja lilled ei närbu ku-nagi. Kui inimesed lähenevad neile, lilled naeratavad“ (Dr Jaerock Lee, „Taevas I“). Aga Kuul kasvavad lilled püüdvat „alati kasvada vee lähedal, et saaks selle pin-nalt oma peegelpilti imetleda. Nad olid kohutavalt nõr-dinud, kui mõni mesilane või lind määris õietolmuga nende uhkeid kroonlehti või lükkas tolmukad vale nur-ga alla“ (Hugh Lofting, „Doktor Dolittle kuul“). Niisiis on taimeliikidel valida mitme erineva arengutee vahel.

Raamatutega kipub olema sama häda, mis lillede-ga. Ehk oleks neilgi juba aeg välja surra? Igaks juhuks lasen kõigepealt klassikul meenutada, mis on üldse raa-mat. Jaroslav Hašek kirjeldas seda polkovnik Friedrich Krausi kaudu nii: „Raamat, mu härrad, on suur hulk mit-mesugusest paberist mitmesuguses suuruses lõigatud neljakandilisi lehti, mis on täis trükitud, kokku pandud, poogitud ja kliisterdatud“.

Üks Umberto Eco tegelane, Baudolino, nentis, et raamatu kirjutamine väsitab. „Lugeda on üks asi mis ei maksa midagit ainult vahi raamatut ja liiguta suud aga kui sina tahad kirjuta raamatut siis on vaja lehte-sid ja Tinti ja kirjapulka“. Loomulikult meeldiks mulle-gi sõprade ees uhkustada nii, nagu seda selgitas Toots Tõnissonile: „Mõttele, kui tore, kui sul kodus laua peal on raamat ja sa teistele võid ütelda: “See raamat on minu koolivenna kirjutatud.” Täpsemalt siis muidugi, et minu

kirjutatud. Ja uue raamatu ilmumisel passib meenutada ka Ilmar Trulli ja Mart Juure ajahambale visalt vastu punnivat loosungit: „Raamat – valgus, mitteraamat – pimedus“. Lippmaa arvas raamatutest, et nende „kirjutamine on mõttetu, kui see lõbu ei paku. Või see peab siis olema, et mis on küll vastik teha, aga millega saab palju raha teenida. Sellel on ka mõte sees“.

Minul oli seda raamatut igatahes lõbus koostada. Iseasi, et raha ei teeninud samahästi kui üldse.

** - akadeemik ja professor (keemiline füüsika ja füüsikaline keemia), 1930-2015. 1999. aastal valiti ta Eesti 20. sajandi saja suurkuju hulka*

Lõpuks

Mida ma siis tegin? Korjasin teel kodust tööle mõnikord natuke lilli, lehti või oksa. Mõne kõrvalepõike rappa ja põlluserva tegin ka. Uudishimust pildistasin kogutud kraami läbi mikroskoobi, et teada saada, kuidas see suurendatult välja näeb. Ligikaudu kilomeetrine teekond pakkus mõne aasta jooksul sadakond erinevat liiki. Selgus, et pole see Lõuna-Eesti nii vaene midagi. Suur osa võimalikest modellidest jäi pealegi kõrvale. Ma kas ei osanudki neid eristada, või siis pilkupüüdvat pilti teha. Näiteks sattus praegusesse valikusse väga vähe eostaimi ning ka mõnda sorti arvukaid õistaimi (ristõielised, nelgilised, kellukalised).

Erinevalt loodusfotograafia arvamusiidritest ei rännanud ma ei vihmametsa, kõrbesse, korallrahudele, Himaalajasse ega poolustele. See-eest kasutasin pikaajalist sooduspaketti ning kodumajutust. Reisikulud jäid kindlasti alla paarikümne euro: siia võib arvestada ehk mõne jalgrattakummi või sokipaari maksumuse. Bensiini ei kulunud üldse.

Tõnu meelet võiks pinutamine anda asjalikku infot selliste taimeliikide määramiseks, keda on ihusilma või luubiga kehvasti näha. Näiteks silmarohtude õied, piimjuurte ja koertubakate emakasuudmed, võilillede viljad. DNA-teste need vaatlused ei asenda, aga ega ju peagi.

Kui õigesti mäletan, siis nentis väljaõppinud loodusfotograaf Fred Jüssi kunagi, et samast õiest võib saada samasuguse ilmaga tunni aja pärast täiesti teistsuguse pildi. Mis tähendab osalt kindlasti seda, et kui Maa pöörleb, siis valguse langemisnurk muutub. Kes ei usu, proovigu magama jääda toas, kuhu päike või kuu

kardinapraost sisse piilub. Kuid ettearvamatult võib selle ajaga muutuda ka pildistaja meeleolu. Seda enam varieerub olukord päeva, nädala või kuu pärast. Seepärast on õite pinutamise sõltuvusest keeruline vabaneda. Isegi vanu tuttavaid on jälle kiusatus kas niisama trehvata või mõne uue nurga alt vaadelda, uutest rääkimata.

Mida muud, kui lähen varsti välja vaatama, mis täna teistmoodi on.

Aitäh!

Oma perele, kolleegidele ja tuttavatele. Kes on mitu aastat – küll muiates, aga siiski – talunud mu terav- ja nürimeelsusi teravusulatuse, tolmukate, lehetäide ja muu sellise kohta.

Kunagistele toredatele taimeõpetajatele ja praksi-kaaslastele, kes mõne liigiga kohtumisel ikka-jälle meenuvad. Palusin tekstis kõige suuremad rumalused ära parandada botaanikust kursavennal Tõnu Ploompuul, kes võttiski seda lahkelt vaevaks. Kogu kurnava küljendustöö tegi teine kamraad Aksel Soosaar. Kommentaare taimenimede ja kasutusviiside kohta sain ka vabainfost, eriti aadressilt <http://bio.edu.ee/>.

Eesti Maaülikooli järvekeskusele, kelle varustust ma piltide tegemiseks kasutasin.

Ja muidugi taimerahvale, kelle küljest tükke näpistasin, aga kes loodetavasti ülearu ei solvunud.

